

Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

Д. П. ЄВТЄЄВА, В. С. БАТИРГАРЕЄВА, А. В. ЛАПКІН

ФОРМУЛА ЯКІСНОГО ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

idea

implementation

basis

contentus

integritas

hypothesis

conceptum

novitas

logica

structura

argumenta

doctrina

scientifica effectus

source

methodologia

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

Д. П. ЄВТЄЄВА, В. С. БАТИРГАРЕЄВА, А. В. ЛАПКІН

ФОРМУЛА ЯКІСНОГО ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Харків
«Майдан»
2024

УДК 001.89:34(075.9)(477)
Ф 79

*Рекомендовано до друку
вченою радою Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
(протокол № 7 від 29 травня 2024 р.)*

Формула якісного правового дослідження: навчаль-
Ф 79 ний посібник / Д. П. Євтеєва, В. С. Батиргареєва,
А. В. Лапкін / за редакцією д.ю.н., проф. В. С. Батирга-
реєвої. – Харків: Майдан, 2024. – 110 с.
ISBN 978-966-372-912-1

Рецензенти:

Д. В. Лученко – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

А. М. Бабенко – доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ, стейкхолдер освітньо-наукової програми «Право» з підготовки здобувачів наукового ступеня доктора філософії Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Навчальний посібник містить керівництво до виконання досліджень із юридичних наук. У ньому наводяться практичні поради щодо вибору теми роботи, опису методології, наукових результатів та їх практичного значення, формування бази дослідження, мови та стилю написання наукової праці та ін. Видання буде корисним як для дослідників на початку наукового шляху, так і для досвідчених учених при підготовці дисертаційних робіт, монографій, наукових статей та інших видів наукових праць.

УДК 001.89:34(075.9)(477)

ISBN 978-966-372-912-1

© Д. П. Євтеєва, В. С. Батиргареєва,
А. В. Лапкін, 2024

ЗМІСТ

Вступ	4
§ 1. Етапи дослідження	7
§ 2. Вибір теми, формулювання мети та розробка плану дослідження	21
§ 3. Методологія дослідження в дисертаціях та інших наукових працях	37
§ 4. База джерел дослідження	55
§ 5. Стиль написання наукових праць	67
§ 6. Формулювання висновків і наукових результатів у дисертаціях та інших наукових працях	72
§ 7. Практичне значення результатів дисертації та інших наукових праць	83
§ 8. Академічна добросесність у науковій роботі	88
Корисні ресурси при підготовці наукових робіт	102
Про авторів посібника	107

ВСТУП

Розвиток науки визначає прогрес людства. Свого часу ларєат Нобелівської премії Ф. Жоліо-Кюрі влучно зауважив, що наука потрібна народу, а країна, яка її не розвиває, перетворюється на колонію.

Специфіка наукових досліджень у правничих дисциплінах полягає в тому, що науковий продукт, який створюється у процесі розвідок, є переважно інтелектуальним та фізично невідчутним. Тому у сторонніх спостерігачів це інколи створює уявлення про меншовартість правничих досліджень порівняно з іншими, насамперед технічними та природничими, а також про те, що вони зводяться до пустослів'я та нескінченного переказу правових норм.

Разом із тим такий підхід є поверховим та не враховує цінність досліджень у цій царині, адже стрімкий розвиток суспільних відносин вимагає належного правового врегулювання, а останнє потребує міцного та якісного теоретичного підґрунтя, яке покликана створити юридична наука. Проект нормативного акта, пропозиції до вдосконалення практики судових і правоохоронних органів, інші наукові продукти при впровадженні можуть суттєво вплинути на суспільні відносини, дати їм поштовх для розвитку чи, навпаки, стримати ті чи інші негативні прояви, або ж навіть формувати світогляд людей. Отже, на науковцях у галузі права лежить значна соціальна відповідальність за ті результати, які вони створюють й оприлюднюють.

Приводами до видання цього посібника стали кілька факторів. Одним із них є інтеграція України в європейський науковий та освітній простір, що вимагає підвищення якості вітчизняних наукових досліджень, зокрема і в правовій сфері. Крім того, під час воєнного стану посилюється вимогливість до теоретичних розробок, які мають бути орієнтованими на суспільно значущий результат. Як вбачається, така тенденція зберігатиметься і в наступний період повоєнної відбудови.

Також наразі в Україні спостерігається реформування процесу правотворчої діяльності, у зв'язку з чим збільшилася зацікавленість законодавця в якісних результатах досліджень у галузі права. Законом України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 № 3354-IX передбачено здійснення Міністерством освіти і науки України моніторингу наукових результатів у захищених дисертаціях у сфері права та передачу таких результатів, а також наукових узагальнень в галузях права, отриманих у процесі наукових досліджень, до міністерства, що забезпечує формування державної правової політики, для врахування їх у правотворчій діяльності. На виконання положень цього Закону Кабінетом Міністрів України прийнято Порядок моніторингу наукових результатів у захищених дисертаціях на здобуття ступеня або наукового ступеня у сфері права (постанова від 13.02.2024 р. № 152). І хоча зазначені акти вводяться в дію через рік із дня припинення або скасування воєнного стану в Україні, уже сьогодні слід констатувати необхідність здійснення в правничих школах заходів щодо підвищення якості наукових результатів, отриманих під час проведення досліджень.

Ще одним приводом до створення цього видання є тенденція посилення вимог доброчесності в науковій діяльності, підтвердженням чого є розробка Закону України «Про академічну доброчесність». Це вимагає від дослідників більш прискіпливого ставлення до своєї наукової праці та оприлюднення її результатів.

Увазі читача представлений навчальний посібник, що містить керівництво до виконання досліджень з юридичних наук. Він є практично спрямованим та може використовуватися на доповнення до теоретичних джерел із наукознавства.

Накопичений авторами досвід із написання та рецензування наукових робіт, участі в роботі спеціалізованих вчених рад та оформлення звітної документації, а також проведений аналіз багатьох опублікованих наукових праць дозволив сформулювати поради щодо вибору теми роботи, опису методології, наукових результатів та їх практичного значення, формування бази дослідження, стилю роботи та ін. Видання проілюстроване позитивними та негативними прикладами щодо висвітлюваних питань.

Посібник стане в нагоді при написанні дисертаційних робіт, монографій, наукових статей та інших видів наукових праць.

Автори видання будуть вдячні читачам за відгуки, судження, пропозиції, які можливо залишити у формі записки:

<http://surl.li/hlwrkc>

§ 1

ЕТАПИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вчені – ті самі фантазери та художники; вони не вільні над своїми ідеями; вони можуть добре працювати, довго працювати тільки над тим, до чого лежить їхня думка, до чого тягне їхнє почуття.

Володимир Вернадський

Пізнання є складним процесом свідомості людини, набуттям (накопиченням) нових знань про будь-що. За своєю суттю пізнання являє собою рух від повного незнання до абсолютного знання явища в найдрібніших подробицях. Цей шлях можна пройти саме за допомогою **наукової діяльності**, якою є інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, що здійснюється за допомогою організації й проведення наукових досліджень.

Наукове дослідження – це система логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур, спрямованих на отримання, ретельне вивчення, систематизацію та аналіз наукових фактів, виявлення зв'язків і залежностей між явищами й процесами з метою розкриття природи досліджуваного об'єкта (явища чи процесу), прийняття на основі зібраної інформації рішень, розробки заходів щодо управління досліджуваним об'єктом, його розвитку, зміни або навіть усунення (якщо

йдеться, наприклад, про явища негативного характеру – злочинності, помилок у правозастосовній практиці тощо). Іншими словами, **наукове дослідження** – це процес вивчення й пізнання об'єктивної дійсності, зв'язків між окремими явищами навколишнього середовища та з'ясування їх закономірностей.

Виділяють такі **різновиди наукових досліджень**:

• за **спрямованістю дослідницької діяльності**:

➤ **фундаментальні дослідження**, які спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. Метою проведення таких досліджень у сфері права є з'ясування змісту основних правових категорій, відкриття закономірностей впливу права на суспільні відносини, розробка загальних засад (принципів) права тощо. Призначення цих досліджень можна визначити як «знання заради знання», тобто вони не передбачають безпосереднього практичного ефекту, слугуючи передусім теоретичним базисом для прикладних розробок;

➤ **прикладні дослідження**, які спрямовані на одержання й використання нових знань для практичних цілей. У сфері права ці дослідження спрямовані на розв'язання конкретних соціальних проблем шляхом розробки нових підходів (методик) до їх вирішення, а також визначення алгоритму конкретних дій щодо практичного вирішення визначених соціальних проблем. Наприклад, це розробка проблем кваліфікації певного кримінального правопорушення або напрацювання пропозицій щодо вдосконалення реалізації функцій прокуратури тощо;

• за **характером дослідницької діяльності**:

❖ **теоретичні дослідження**, які спираються на використання прийомів і методів формальної логіки та передбачають поглиблене пізнання сутності явищ, що вивчаються, встановлення взаємозв'язків між ними та іншими явищами, виявлення загальних закономірностей їх взаємодії,

пояснення й узагальнення результатів експериментальних досліджень тощо;

❖ *експериментальні дослідження*, в основі яких – науковий експеримент, тобто дослід або спостереження явища у заздалегідь визначених умовах, що передбачає вплив дослідника на досліджуване явище. Цей різновид складає переважну більшість досліджень у галузях природничих та точних наук, однак у юридичній науці не є поширеним.

Як і будь-який процес, у структурному аспекті наукове дослідження складається з низки певних етапів, кожен із яких впливає з попереднього та створює основу для наступного. Можливо виділити **вісім таких етапів** (хоча в літературі зустрічається їх різна кількість та зміст), які характеризуються відповідною змістовною наповненістю, своїми завданнями та дослідницькими процедурами.

Етапами наукового дослідження є:

- 1) *етап визначення проблеми;*
- 2) *етап висунення та обґрунтування первісної гіпотези;*
- 3) *етап формування емпіричної бази дослідження;*
- 4) *теоретичний етап;*
- 5) *етап проведення експериментального дослідження;*
- 6) *етап аналізу результатів та їх співставлення;*
- 7) *етап формулювання остаточних висновків;*
- 8) *етап освоєння (впровадження) результатів дослідження.*

На **першому етапі науковець має визначитися: що, як і навіщо він буде досліджувати**. Відповіді на ці запитання пов'язані з визначенням дослідницької проблеми, що охоплює дві складові: постановку проблеми та визначення шляхів її розв'язання.

Постановка (формулювання) проблеми насамперед передбачає пошук того питання (кола питань), яке має вагоме соціальне значення та потребує вирішення, над яким науковцю доведеться працювати. Проблемою може вважатися як відсутність або недостатність наукових знань із певного питання, яке раніше не досліджувалося, так і наявність

дискусій чи протилежних підходів із добре всім відомого і розробленого питання. Пошук проблеми відбувається на основі всебічного аналізу проблемної ситуації, яку можна ідентифікувати як невідповідність між наявним у конкретний період часу знанням про потреби соціуму в тих чи інших діях (рішеннях, підходах та ін.) та незнанням (чи неповним знанням) про шляхи, методи та засоби реалізації цих дій (рішень, підходів та ін.).

Виявити проблему дослідник може по-різному: в одних випадках вона лежить на поверхні, в інших – потребує додаткових зусиль для пошуку й виокремлення. На наявність проблеми науковцю можуть вказати матеріали правозастосовної практики, розробки інших дослідників, власні напрацювання з інших питань, резонанс у суспільстві стосовно певного питання тощо. Так, наприклад, під час дослідження проблем взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом дослідник може виявити проблеми невідповідності положень розділу XX Кримінального кодексу України Римському статуту Міжнародного кримінального суду та приступити до їх дослідження тощо. Найскладніше виявити проблему молодому досліднику, тому в цьому він має спиратися на допомогу наукового керівника та більш досвідчених колег.

Обираючи проблему для дослідження, науковцю доцільно проаналізувати її за сукупністю об'єктивних та суб'єктивних **критеріїв**:

- **об'єктивні**: (1) проблема має бути соціально значущою (тобто її розв'язання матиме користь для суспільства) і (2) придатною до розв'язання (оскільки деякі проблеми взагалі не мають рішення, як, наприклад, створення «вічного двигуна» чи досягнення стану цілковитої соціальної справедливості);
- **суб'єктивні**: (1) проблема має становити особистий інтерес для дослідника (відповідати сфері його наукових інтересів, запалювати й надихати перспективою розв'язання)

і (2) бути посильною для дослідника, тобто не виходити за межі його компетентності та фізичної спроможності.

Варто пам'ятати, що завжди краще зосередитися на розв'язанні, так би мовити, вузької й конкретної проблеми, яке дасть реальний результат у визначеній перспективі, ніж витрачати зусилля на глобальні проблеми, які неможливо дослідити самостійно, а тим більше працювати над вигаданими чи давно вирішеними попередниками питаннями.

Важливим завданням науковця на цьому етапі є визначення теми свого майбутнього дослідження. Таким чином, тема є відображенням завершеного формулювання проблеми, над якою працюватиме автор. З вибором теми тісно пов'язане чітке визначення мети й завдань дослідження, які вказують на його напрями та потенційні результати, яких прагне досягти науковець, тому від точності і повноти їх формулювання значною мірою залежить хід й ефективність усього дослідження.

Більш детально процес вибору теми та формулювання мети дослідження розкрито у § 2 посібника.

Після постановки (формулювання) проблеми досліднику необхідно намітити **шлях її розв'язання**. Власне, «масштаб» та характер проблеми й визначає обрання конкретного виду наукового дослідження, необхідного для її розв'язання. Наприклад, глобальні або комплексні проблеми передбачають проведення фундаментальних досліджень, які потребуватимуть тривалого часу й ресурсів; конкретні проблеми правозастосування можуть бути розв'язані в межах короткострокових прикладних досліджень тощо. З цією метою на зазначеному етапі потрібно зібрати та обробити наявну інформацію, продумати методи й засоби вирішення завдань, визначити ресурси для їх досягнення. Ключовою вимогою при цьому має бути **ефективність дослідження**, яка відображає співвідношення між запланованим результатом і ресурсами дослідника, що можуть бути витрачені на його досягнення: часовими, фінансовими, особистісними та ін.

Зважаючи на це, наукове дослідження доречно розпочати з **розробки програми**, яка визначає логічну послідовність всієї науково-аналітичної роботи. У такій програмі формулюється проблема дослідження, визначається об'єкт і предмет, здійснюється розробка та інтерпретація основних понять, формуються напрями наукового пошуку, що дадуть можливість виявити нові якості й відносини предмета дослідження, формулюються робочі гіпотези. Від того, наскільки якісно підготовлено програму, залежить успіх подальшого дослідження.

Варто зауважити, що під програмою слід розуміти передусім цілісне мисленнєве уявлення дослідника щодо логіки прирощення нового наукового знання, а не певний писаний документ. Потреба в останньому може виникати або в разі прямого встановлення таких вимог (наприклад, у виді плану дисертації для аспіранта чи детальної програми грантового дослідження для участі в конкурсі), або за бажанням самого дослідника (особливо для складних тривалих комплексних досліджень). Для науковців-початківців таку програму доцільніше оформлювати в окремий документ.

Програма дослідження має виконувати певні функції, що відбивають її спрямованість. Такими **функціями** є:

- *методологічна* (передбачає чітке окреслення наукової проблеми, визначення мети та завдань дослідження);
- *методична* (полягає в розробці процедури дослідження, визначенні методів збирання та аналізу інформації);
- *організаційна* (виявляється в організації роботи науковця (або колективу науковців, якщо йдеться, наприклад, про дослідження за фундаментальними та прикладними темами), визначенні та розподілі функцій, формах контролю за ходом дослідження та ін).

Таким чином, **програма дослідження** – це логічно відображена схема переходу від теоретично-методологічного викладення проблеми до конкретного дослідження цієї проблеми.

Програма зазвичай складається з двох частин, які умовно позначаються як теоретико-методологічний та організаційно-методичний розділи.

Теоретико-методологічний розділ програми містить низку принципів моментів, як-от: 1) обґрунтування проблеми, яку збирається розв'язувати науковець, визначення об'єкта та предмета дослідження; 2) визначення мети та завдань дослідження; 3) аналіз, відбір, уточнення та тлумачення (інтерпретація) основних понять, що складатимуть її категорійний апарат під час дослідження; 4) попередній системний аналіз об'єкта дослідження за наявними даними тощо. Таким чином, теоретико-методологічний розділ починається з чіткого формулювання проблеми дослідження, визначення об'єкта та предмета наукового пізнання.

Організаційно-методичний розділ програми містить: 1) цілісний (стратегічний) план дослідження; 2) визначення обсягів вибірки досліджуваних одиниць спостереження (тобто що конкретно буде вивчатися (наприклад, кримінальні провадження, вироки, особи, експертна думка і т. ін.); 3) визначення головних процедур (методів) збирання, систематизації, обробки та аналізу вихідних даних.

Слід відмітити, що стратегічний план дослідження, його деталі, конкретизація тощо, як правило, зумовлюється рівнем знань, якими володіє дослідник до проведення емпіричного дослідження, що, власне, і визначає можливості генерування гіпотез, їх якості, повноти, правдоподібності, можливості доведення / спростування та ін.

При здійсненні дослідження кожен науковець обирає **стратегію дослідницького пошуку**, яка може бути різною, зокрема: розвідувальною, аналітичною або експериментальною. Вибір стратегії залежить від низки факторів, передусім від обраної проблеми, мети та завдань дослідження, а також від характеру об'єкта і предмета дослідження. Ключове значення стратегії – її ефективність у досягненні наукового результату. Тому стратегії можуть доповнювати одна

одну, наприклад, послідовно змінюючись на різних етапах дослідження.

Дослідницький пошук *розвідувального характеру* використовується тоді, коли через недостатність літератури та інформації про об'єкт дослідження в науковця виникають складнощі навіть у формулюванні гіпотези. У свою чергу, ця стратегія передбачає такі етапи: аналіз літератури та матеріалів, що вивчаються; бесіди (консультації) зі спеціалістами, які працюють з аналогічними проблемами; розвідувальне спостереження за об'єктом дослідження «з боку». Метою пошуку розвідувального характеру є формулювання проблеми, її актуальності, визначення мети та завдань, висунення гіпотез.

Дослідницький пошук *аналітичного характеру* застосовується тоді, коли є достатньо літератури та знань про об'єкт дослідження, що дає можливість висувати цілком достовірні гіпотези. Мета такого підходу до дослідження – встановлення функціональних зв'язків, залежностей та зумовлювань у соціальних об'єктах і процесах (наприклад, як впливає фактор великої зарплати посадовців на запобігання корупції?).

Дослідницький пошук *експериментального характеру* використовують при ретельній розробці гіпотез (коли існує розуміння, що гіпотеза близька до істини). Застосовуючи такий пошук, зокрема, в соціальному експерименті, можна розробити управлінські рішення проблем, що становлять інтерес і мають важливе значення для суспільства.

На **другому етапі необхідно висунути, а потім обґрунтувати первісну гіпотезу**, під якою розуміють науково обґрунтоване припущення, що відображає ймовірні результати дослідження. Зазвичай формулювання гіпотези проводиться на основі визначених завдань та аналізу зібраної початкової інформації. Як і будь-яке припущення, гіпотеза відображає ймовірне, а не достовірне знання, а тому потребує перевірки, в результаті якої буде підтверджена її

правильність чи хибність. Гіпотез може бути одна або кілька. Якщо гіпотеза одна, вона може бути сформульована в кількох варіантах редакції (робочі гіпотези), з яких далі обирається найбільш доцільний варіант (найбільш сильна основна гіпотеза). Для уточнення первісної гіпотези у представників правничих наук можуть проводитися, зокрема, первісні опитування респондентів, вивчатися думка інших фахівців, здійснюватися попередні консультації з представниками суміжних наук та ін.

Кожний дослідник є вільним у висуненні гіпотез, проте слід пам'ятати про необхідність дотримання загальних **вимог** до них, а саме:

1) *можливість перевірки емпіричним шляхом*. Гіпотеза має бути такою, щоб її можна було підтвердити чи спростувати в межах конкретного дослідження;

2) *конкретність і змістовність*. Гіпотеза не має спиратися на оціночні судження або оперувати морально-етичними категоріями, які можна розуміти по-різному;

3) *чіткість і однозначність*. Гіпотеза не повинна передбачати занадто багато обмежень і додаткових умов, від яких залежать наукові результати. Тому, якщо такі обмеження й умови існують, краще визначити для них окремі часткові гіпотези;

4) *повнота і завершеність*. Кожна гіпотеза має містити довершену відповідь на певне запитання, що ставить перед собою дослідник. Якщо гіпотеза відповідає на запитання лише частково, то її підтвердження в цій частині не означає правильність щодо питання в цілому.

Виділяють такі **види гіпотез**:

➤ *загальна* – пояснює природу досліджуваного явища, події або процесу загалом. Як правило, формулюється стосовно всього дослідження. Наприклад, під час дослідження примусових заходів медичного характеру сформульовано гіпотезу щодо правової природи цих заходів як засобу забезпечення прав осіб, які мають психічні розлади;

➤ *часткова* – розкриває окремі аспекти (властивості) досліджуваного явища, події чи процесу. Зазвичай у межах дослідження формулюється кілька часткових гіпотез, що відповідають окремим його завданням чи змістовним частинам. Наприклад, під час дослідження примусових заходів медичного характеру сформульовано гіпотези щодо того, що: примусові заходи медичного характеру не мають каральної функції; застосування цих заходів не передбачає реалізації обвинувальної функції тощо.

Інші приклади гіпотез:

➤ у кримінологічному дослідженні – приступаючи до вивчення рецидивної злочинності, фахівці висунули первісну гіпотезу про те, що рецидивісти – невинуваті злочинці;

➤ у кримінально-правовому дослідженні – при вивченні караності за певне кримінальне правопорушення висунуто гіпотези стосовно того, що: а) неконкретизованість формулювання відповідної норми Кримінального кодексу України призводить до неправильного її тлумачення на практиці та збільшення питомої ваги вироків, змінених або скасованих судами вищих інстанцій; б) надмірна суворість покарання, передбаченого в санкції відповідної норми, на практиці має обумовити активізацію застосування судами ст. 75 Кримінального кодексу України (звільнення від відбування покарання з випробуванням);

➤ у дослідженні з кримінального процесу – висунуто гіпотезу стосовно того, що скасування інституту повернення справи на додаткове розслідування призвело до: а) зменшення кількості обвинувальних актів, направлених прокурором до суду; б) збільшення числа виправдувальних вироків.

Третій етап – *формування емпіричної бази дослідження*, яку складають відомості, отримані на основі досвіду, практики, тобто фактичний матеріал. Цей етап має велике значення для формули якості наукового дослідження.

Від грамотного підходу до відбору фактів (номенклатури), їх кількості, інструментарію здобуття цих фактів, власне, процесу збору, обробки (узагальнення) зібраних фактів із метою систематизації, а, можливо, й візуалізації, залежить верифікація раніше висунутої гіпотези (гіпотез). Отже, будь-яке наукове дослідження дає можливість вирішити поставлену проблему лише тоді, коли дослідник спирається на зібрану ним відповідну **емпіричну базу**.

Робота з емпіричною базою має свою логіку й послідовність проведення. У дослідженнях, пов'язаних із роботою з емпіричною базою, можна так само визначити окремі етапи чи стадії:

- 1) визначення «номенклатури» наукових фактів, які планується зібрати, а так само їх кількості;
- 2) розробка методологічного інструментарію для збору потрібних фактів;
- 3) власне, збір емпіричних даних (польовий етап);
- 4) обробка (узагальнення) емпіричної інформації, в процесі якої відбувається систематизація (та візуалізація) первинного знання про досліджувану проблему;
- 5) первинний аналіз отриманої інформації, у процесі якого відбувається верифікація раніше висунутої гіпотези (гіпотез).

Що стосується зазначених етапів, то поради при зборі, обробці та аналізі емпіричної бази, при висвітленні результатів, отриманих емпіричним шляхом, а також власне матеріали, що можуть утворювати базу джерел дослідження, розкрито у § 4 посібника.

Четвертий етап передбачає проведення теоретичного дослідження. Воно полягає в знаходженні та синтезі за допомогою методологічного апарату нових, ще не відомих рис, властивостей, тенденцій, закономірностей у досліджуваному об'єкті тощо на підставі глибокого аналізу попередньо отриманих даних. Метою дослідження на рівні теорії є узагальнення явищ, вивчення їх природи, зв'язків, отримання

більшої інформації для обґрунтування первісної робочої гіпотези. Воно здійснюється на основі попередньо зібраної теоретичної бази, яку становлять розробки попередників у дослідженні цієї чи суміжної проблематики (детальніше про це йтиметься у § 4 посібника). Теоретичне дослідження може проводитися з використанням інструментарію не лише тієї науки, за якою проводиться дослідження, а й інших наук. Так, наприклад, коли в кримінології вивчають природу особи злочинця, то звертаються по допомогу до напрацювань, термінології та основних теорій таких наук, як психологія, історія, педагогіка, соціологія, статистика, навіть психіатрія, фізіологія, географія та ін.

На **п'ятому етапі можуть проводитися експериментальні дослідження**. Експериментом у науці вважається цілеспрямовано поставлений дослід або планомірне спостереження, яке здійснюється за визначеною процедурою в створених дослідником і контрольованих ним умовах. І хоча цей етап є більш характерним для природничих наук, разом із тим він може зустрічатися і в правничих науках (зокрема, у кримінології або криміналістиці). Цілі експерименту можуть бути різними, оскільки вони залежать і від характеру всього дослідження, і від послідовності його проведення. У разі стандартного ходу і порядку проведення дослідження експеримент проводять після стадії теоретичного вивчення проблеми. У такому випадку експеримент, як правило, підтверджує результати теоретичних гіпотез. Іноді після проведення експерименту гіпотези спростовуються і тоді виникає необхідність висувати нові. Тобто мета експерименту – перевірка висунутої гіпотези.

Шостий етап передбачає аналіз результатів та їх співставлення. Цей етап має контрольню-оціночний характер та покликаний здійснити остаточне підтвердження раніше висунутої гіпотези для подальшого формулювання висновків і наслідків, що випливають із цієї гіпотези. Якщо результат виявляється негативним (тобто коли гіпотеза не

підтверджується), тоді попередню гіпотезу доводиться відкидати й дослідник знов повертається до етапу висунення гіпотези. Наприклад, на початку дослідження науковець висунув гіпотезу про те, що насильницькі злочини проти співробітників органів внутрішніх справ найчастіше вчиняються жінками пенсійного віку, які вперше притягуються до кримінальної відповідальності. Однак зібрані й узагальнені ним емпіричні матеріали (вироки суду) та проаналізовані теоретичні роботи попередників (монографії та наукові статті) довели, що понад 90 % таких кримінальних правопорушень вчиняються чоловіками, серед яких найбільш представленою є вікова група від 25 до 35 років, причому понад 70 % раніше мали судимість.

На **сьомому етапі** – *етані остаточних висновків – підбиваються підсумки, формулюються висновки та з'ясовується їх відповідність поставленим напочатку завданням.*

Також на цьому етапі може бути здійснено:

- ▶ оцінку одержаних результатів та з'ясовано їх відповідність сучасному рівню наукових і технічних знань;
- ▶ формулювання наукової, науково-технічної, соціально-економічної значущості дослідження;
- ▶ окреслення можливих галузей або сфер використання отриманих результатів;
- ▶ обґрунтування доцільності продовження досліджень за відповідною тематикою (вказуються наукові проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження, а також можливі напрями продовження досліджень за цією тематикою).

Восьмим етапом є *впровадження результатів дослідження в суспільну практику.* На ньому може бути здійснено розробку певної наукової продукції – підготовку проекту закону або іншого нормативного акта, програм, планів, концепцій, стратегій, рекомендацій для органів влади, аналітичних довідок, пам'яток, моделей тощо. Зазначена продукція

спрямовується заінтересованим суб'єктам для реалізації в їх діяльності. За наявності позитивного втілення відповідного доробку в практику відповідні суб'єкти надають дослідникам акти впровадження.

Більш детально сфери та форми впровадження наукових результатів будуть розкриті в § 7 посібника.

**Тест для самоперевірки знань
щодо етапів дослідження**

<https://forms.gle/v3j3u5hy6ny8BPq7>

§ 2

ВИБІР ТЕМИ, ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ ТА РОЗРОБКА ПЛАНУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Початок – це більше, ніж половина всього.

Арістотель

*Хто добре запалився, той добре почав,
а добре почати — це наполовину завершити.*

Григорій Сковорода

Вибір теми дослідження

Вибір теми є визначальним етапом будь-якого наукового дослідження, що значною мірою обумовлює обсяг, тривалість і результат подальшої наукової роботи. Тож цей процес вимагає зваженого й відповідального підходу.

При виборі теми варто враховувати низку обставин, серед яких, зокрема, актуальність, можливість її розробки за певний час, власний інтерес дослідника, здібності, психологічні властивості та ін. Водночас запорукою успіху є особиста зацікавленість науковця: якщо він захоплений своєю темою, то робота над нею сприймається не як тягар, а як задоволення, самореалізація, що сприятиме плідній та успішній праці.

При виборі теми дослідження доцільно розглянути кілька можливих варіантів, із яких обиратиметься оптимальний із урахуванням зазначених обставин. Орієнтиром у цьому можуть стати поради наукового керівника (консультанта),

колеґ, попередня наукова траєкторія дослідника (адже розробляти тему в межах усталеної сфери наукових інтересів ученого простіше, ніж опановувати нові для нього питання «з чистого аркуша»), а також належність науковця до певної наукової школи або напряму, що «традиційно» зосереджує увагу на тій чи іншій проблематиці, тощо.

Окрему увагу слід звернути на *напрацювання попередників* із відповідної проблематики, ураховуючи:

- кількість цих робіт та їх форми (дисертації, монографії, наукові статті), оскільки наявність великих форм свідчить про комплексне дослідження проблеми, що зужує простір для подальших досліджень (принаймні на деякий час);
- час їх виконання, оскільки з його впливом наукові результати застарівають, що визначає потребу їх оновлення;
- нормативну базу, оскільки в галузі юридичних наук її оновлення може суттєво нівелювати попередні наукові напрацювання;
- зарубіжний досвід, оскільки його аналіз й узагальнення підвищують значущість роботи для національної юридичної науки.

Значна кількість наукових робіт, особливо великих форм, свідчить про актуальність теми та полегшує роботу з науковою літературою. Водночас це вказує на достатню наукову розробку певної тематики, що суттєво ускладнить пошук наукової новизни при проведенні власного дослідження. З другого боку, обираючи нову тему, яку ніхто до цього не розробляв, дослідник отримує широкий простір для розробок, результати яких матимуть беззаперечну наукову новизну. Разом із тим він може зіштовхнутися з проблемою пошуку наукових джерел, на які спиратиметься його власна робота, а у випадку написання дисертації на здобуття ступеня доктора філософії – також із подальшим визначенням складу разової спеціалізованої вченої ради (вибором рецензентів та опонентів) для її захисту з огляду на брак фахівців

із дотичної проблематики. Крім того, відсутність інтересу дослідників може свідчити про неактуальність відповідної теми. Отже, при виборі теми дослідження для науковця-початківця оптимальною є часткова (неповна) наукова розробленість проблеми, що дозволить забезпечити отримання нових наукових результатів, спираючись на надійну джерельну базу дослідження.

Тема будь-якого дослідження має бути:

➤ такою, що відповідає обраній спеціальності та суті вирішуваної наукової проблеми (завдання), вказує на мету дослідження і його цілісність;

➤ давати уявлення фаховій спільноті та широкому загалу про проведене дослідження, у зв'язку з чим тема повинна не лише стисло й коректно відобразити його зміст, а й привернути увагу аудиторії до ознайомлення з його результатами;

➤ актуальною, тобто такою, дослідження якої є своєчасним і необхідним для потреб розвитку суспільства та держави;

➤ теоретично та практично значущою;

➤ чітко сформульованою, лаконічною та цілісною;

➤ зрозумілою (принаймні для фахівців відповідної сфери);

➤ не занадто широкою й не занадто вузькою, такою, що повно й коректно відображає предмет дослідження, а також відповідає його формі;

➤ відповідною плану та прогнозованому обсягу наукової роботи;

➤ оригінальною (не повторювати теми інших дослідників);

➤ такою, що відображає потенційну новизну дослідження;

➤ здійсненою до виконання (наявність в автора необхідних знань, умінь, навиків, досвіду, підтримки наукового керівника (консультанта) та / або колег, наявність літератури, технічного обладнання, інших ресурсів);

➤ узгодженою з відповідними державними або недержавними цільовими програмами, планами, темами тощо.

Якщо обирається **тема дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії**, то здобувачам, які перебувають на початку дослідницького шляху, можливо надати такі **поради щодо цього**:

- науковцю-початківцю за можливості слід обрати таку тему, в якій він орієнтується або яку він здатний опанувати протягом періоду навчання;

- тема дисертації має відповідати сфері інтересів наукового керівника, що забезпечить фахову допомогу здобувачу;

- при підготовці дисертації на здобуття ступеня доктора філософії доцільно зупинитися на темі порівняно вузького плану, ставлячи за мету її поглиблене опрацювання;

- рекомендується не обирати теми, стосовно якої відомо, що вона вже є предметом дисертаційної роботи іншого науковця. Щодо цього необхідно попередньо дослідити інформаційний простір, зокрема, ознайомитися з щорічними переліками тем дисертаційних досліджень із юридичних наук, що видаються Національною академією правових наук України¹;

- у процесі вибору теми дисертації (і взагалі будь-якого наукового дослідження) науковцю доцільно здійснити кілька кроків інформаційно-пізнавальної або аналітико-розвідувальної роботи, а саме:

- проглянути стратегічні й планові документи установи, в якій здійснюватиметься написання роботи, та з'ясувати тематику пріоритетних напрямів наукових досліджень та теми поточних фундаментальних досліджень, які виступають орієнтирами при визначенні власної теми;

- уважно оглянути каталоги (бюлетені, переліки, дайджести, реферативні журнали тощо) захищених дисертацій у тій сфері, якою цікавиться здобувач;

¹ Архів щорічних переліків тем дисертаційних досліджень з юридичних наук розміщений за посиланням: <https://nals.com.ua/perelik-tem-dysertacijnyh-doslidzen-z-yurydychnyh-nauk/>

– ознайомитися з колом публікацій із цієї теми (монографії, статті у періодичних виданнях, тези наукових доповідей тощо); доцільно приділити увагу й новітнім результатам досліджень, що проводяться в суміжних галузях науки і техніки, адже ці здобутки можуть дати потужний поштовх до відшукування оригінальних прийомів формулювання й розв'язання поставленої проблеми;

- здобувач має всебічно обговорити обрану тему зі своїм науковим керівником, іншими досвідченими фахівцями, колегами, практиками тощо, під час бесід із якими можливо окреслити важливі й маловивчені питання та обрати правильне формулювання теми;

- здобувачу необхідно вжити заходів щодо офіційного закріплення конкретної теми за собою (наприклад, обговорити на кафедрі / відділі тощо, подати обґрунтування теми та план дисертації до затвердження на вченій раді установи).

Важливу увагу слід приділити **безпосередньому формулюванню теми дисертації, а так само й інших наукових праць**. При цьому слід:

- ✓ вибрати чітке формулювання розв'язуваного наукового завдання (проблеми), що відповідає паспорту обраної спеціальності та об'єкту дослідження; уникати невизначених формулювань та термінології псевдонаукового характеру (наприклад, «Окремі спірні моменти при кваліфікації кримінальних правопорушень»; «Деякі питання досудового розслідування»; «Трансцендентний вимір сучасної кримінології» тощо);

- ✓ не використовувати в назві теми дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії слів «проблема», «питання». Проте для докторських дисертацій вказівка в назві теми на проблеми є допустимою;

- ✓ уникати занадто довгої назви (орієнтовно вона не повинна перевищувати 6-9 слів). Для лаконічності та структурованості формулювання, а також із метою конкретизації в назві теми допускається двокрапка або дужки (наприклад:

«Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми»);

✓ назви дисертацій, монографій, наукових статей, тез формулювати в академічному підстилі наукового стилю¹. Разом із тим щодо назв монографій, наукових статей, тез, деяких інших публікацій, з огляду на сучасний тренд відходу від академізму та поширення застосування науково-популярного стилю (особливо в зарубіжних виданнях), використання в них яскравих заголовків, що чіпляють увагу читача, допускається².

Визначення актуальності дослідження

Обов'язковою вимогою до теми дослідження є її **актуальність**, тобто ступінь теоретичного та/або прикладного значення його результатів на поточному етапі, що визначає необхідність проведення дослідження. Як правило, вступна частина будь-якої наукової роботи починається саме з визначення актуальності обраної теми, яку дослідник повинен викласти одним або кількома абзацами.

Визначаючи актуальність дослідження, доцільно врахувати такі можливі **фактори**:

- ▶ новизна явища на конкретному етапі розвитку суспільства, його поширеність;
- ▶ значущість проблеми (для держави, суспільства) та необхідність її розробки;

¹ Детальніше про академічний підстиль див. § 5 «Стиль написання наукових праць».

² Як приклади публікацій у науково-популярному стилі, що мають яскраві назви, можливо навести такі:

▪ Калініна А. В. Інформаційні загрози в умовах воєнного стану: розпізнати неможливо повірити. *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 трав. 2022 р.). Харків, 2022. С. 98–101. URL: <http://surl.li/gxuby>;

▪ Радутний О. Е. Метавесвіт та загальна економіка добра і зла (кримінально-правовий вимір). *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареева та ін. Харків: Право. 2022. Вип. 44. С. 40–68. URL: <http://surl.li/rgidx>.

- ▶ прогнозований суспільно корисний результат від дослідження явища;
- ▶ ступінь нормативної врегульованості явища, наявність колізій та / або прогалин у ній;
- ▶ наявність попередніх розробок явища, недосліджених або недостатньо досліджених його аспектів чи таких, попереднє дослідження яких втратило актуальність;
- ▶ наявність проблем наукового розуміння щодо певного явища;
- ▶ складнощі, відсутність єдності у правозастосовній практиці стосовно явища;
- ▶ погіршення кількісно-якісних показників стану явища (посилення негативних тенденцій у розвитку явища).

Об'єкт та предмет дослідження

Формулювання теми дослідження зумовлюється його об'єктом та предметом, що визначає необхідність їх коректного визначення.

Об'єктом дослідження є певне явище / процес / галузь, що досліджується. У правничих дослідженнях об'єктом, як правило, є певне коло суспільних відносин, у сфері яких виникає проблема, відображена в темі дослідження.

Предметом дослідження є окремий аспект об'єкта, який безпосередньо піддається вивченню в науковій праці. У дисертаційній роботі назва теми дисертації має відповідати предмету дослідження.

Таким чином, об'єкт і предмет дослідження співвідносяться як ціле та частина. Предмет має визначатися в межах об'єкта, окреслюючи коло тих проявів, рис чи властивостей останнього, які будуть досліджуватися науковцем.

Приклади визначення об'єкта та предмета дослідження у дисертаційних роботах.

Приклад 1. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які забезпечують законну господарську діяльність.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за протидію законній господарській діяльності.

Приклад 2. *Об'єктом дослідження* виступають правовідносини, що складаються щодо діяльності прокурора у кримінальному провадженні. *Предметом дослідження* є теоретичні, правові та організаційно-методичні проблеми участі прокурора у кримінальному провадженні.

Приклад 3. *Об'єктом дослідження* є злочинність у сфері відносин власності та діяльність із запобігання їй. *Предметом дослідження* є кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються з проникненням у житло.

Формулювання мети та завдань дослідження

Після визначення теми потрібно сформулювати **мету та завдання дослідження**.

Метою дослідження є кінцевий бажаний для отримання результат, яким для будь-якої наукової роботи є розв'язання проблеми, що стала підставою до її проведення. Тому мета має відповідати темі дослідження й містити відповідь на той соціальний запит, який зумовлював актуальність останньої. Мета повинна бути достатньо вагомою, щоб виправдати здійснення наукового дослідження відповідного рівня, але разом із тим реальною для досягнення в межах такого дослідження. Вона може полягати, зокрема, в отриманні нових знань, формулюванні наукових гіпотез, концепцій, стратегій, теорій, створенні теоретичних моделей розв'язання проблеми або розробці рекомендацій практичного характеру, відкритті закономірностей тощо.

Завдання є певними етапами під час досягнення мети, вирішення яких у сукупності дозволяє реалізувати її повною мірою. Таким чином, досягнення мети передбачає постановку кількох завдань. По суті, вони відображають сформульований автором підхід до науково обґрунтованого розв'язання проблеми, щодо якої проводиться дослідження. Фактично наукове дослідження є нічим іншим, як процесом

досягнення визначених науковцем завдань. Тому вони мають бути співрозмірними за значущістю, складністю та обсягом виконання. При постановці завдань слід урахувувати, що вони зумовлюють як напрями дослідження, так і обрання необхідної методології, а також структуру наукової роботи. Тому в процесі наукового пошуку будь-яке із завдань має бути повністю реалізоване та втілене у відповідних висновках дослідження, а також відображене в публікаціях.

При формулюванні мети й завдань дослідження слід використовувати безособові дієслова доконаного виду (які відповідають на питання *що зробити?*), зокрема: *установити, визначити, з'ясувати, класифікувати, типологізувати, сформулювати, змодельювати, обрахувати та ін.* Мета й завдання мають указувати саме на результат, а не на процес дослідження. Тому при їх формулюванні бажано уникати таких слів, як: *дослідити, вивчити, проаналізувати, висунути, перевірити, упевнитися.*

Мета й завдання мають бути чітко сформульованими та досяжними. З ними мають обов'язково корелюватися отримані за підсумками дослідження висновки й наукові результати.

Приклади постановки мети та завдань у дисертаційних роботах.

Приклад 1. Метою дослідження є наукове обґрунтування підстави кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення **Н**. Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання:

- установити родовий і видовий об'єкти кримінального правопорушення **Н**;
- визначити безпосередній об'єкт досліджуваного кримінального правопорушення, його структуру і механізм заподіяння йому шкоди;
- з'ясувати потерпілого цього кримінального правопорушення, сформулювати його основні ознаки та визначити види;

- установити зміст, форми та особливості суспільно небезпечного діяння, наслідків та розкрити специфіку причинного зв'язку між ними;
- виробити рекомендації щодо кваліфікації кримінального правопорушення **N**, а також визначити критерії його відмежування від суміжних правопорушень;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення відповідальності за кримінальне правопорушення **N**.

Приклад 2. Метою дослідження є розробка концепції **L** у кримінальному провадженні, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення її теоретичних, правових та організаційних основ. На досягнення зазначеної мети спрямовані такі завдання:

- визначити стан наукової розробки проблеми **L** та встановити місце їх дослідження в системі юридичних наук;
- розкрити історичну ретроспективу і сучасний стан проблеми **L**;
- охарактеризувати правові основи інституту **P** у кримінальному провадженні;
- виявити кращі світові практики функціонування інституту **P** у кримінальному провадженні на підґрунті міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду;
- окреслити предметну сферу функціонування інституту **P**;
- сформулювати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення нормативного регулювання функціонування інституту **P** у кримінальному провадженні.

Приклад 3. Метою роботи є розробка напрямів і заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері **F**. Досягнення поставленої мети було здійснено шляхом вирішення таких завдань:

- визначити стан наукової розробки проблеми злочинності у сфері **F**;

- виділити істотні ознаки й розробити дефініцію кримінологічного поняття явища злочинності у сфері F;
- уточнити систему кримінальних правопорушень у сфері F;
- дослідити кількісні та якісні показники злочинності у сфері F, установити стан латентності в цій сфері;
- з'ясувати соціальні наслідки кримінальних правопорушень у сфері F;
- уточнити соціально-демографічні, морально-психологічні, соціально-рольові та кримінально-правові риси й властивості осіб, які учинили кримінальне правопорушення у сфері F;
- здійснити типологію особи злочинця, винного у вчиненні кримінального правопорушення у сфері F;
- з'ясувати особливості кримінологічної детермінації злочинності у сфері F;
- виділити напрями запобігання кримінальним правопорушенням у сфері F.

Розробка плану дослідження

Визначившись із темою, метою та завданнями, досліднику доречно окреслити план, виходячи зі специфіки структури наукової праці.

Наприклад, стосовно **структури дисертаційної роботи**, відповідно до положень наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40, дисертація повинна мати такі основні структурні елементи:

- титульний аркуш;
- анотація;
- зміст;
- перелік умовних позначень (за необхідності);
- основна частина (складається зі вступу, розділів та висновків);
- список використаних джерел;

- додатки¹.

Спіраючись на таку структуру, здобувач готує робочий план дисертації, який включає назви розділів роботи, що можуть поділятися на підрозділи, пункти, підпункти. Робочий план може бути і більш деталізованим у рамках його структурних частин, що залежить від бажання дослідника та рекомендацій наукового керівника. Формуючи план, доречним буде заздалегідь визначити орієнтовний обсяг кожного розділу в сторінках (в ідеалі також і підрозділів, пунктів, підпунктів за їх наявності) із допустимими межами відхилення від цих цифр. При цьому потрібно орієнтуватися на регламентований обсяг дисертаційної праці.

Зокрема, відповідно до п. 6 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44, максимальний та/або мінімальний обсяг основного тексту дисертації встановлюється освітньо-науковою програмою закладу відповідно до специфіки відповідної галузі знань та/або спеціальності². Наприклад, в освітньо-науковій програмі з підготовки докторів філософії за спеціальністю 081 «Право» Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України встановлено, що обсяг основного тексту дисертаційної роботи (тобто вступу, розділів та висновків) має складати 6,5-9 авторських аркушів. Виходячи з того, що один авторський аркуш дорівнює

¹ Про затвердження Вимог до оформлення дисертації: наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text>

² Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії: постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text>

40 тис. друкованим знакам (ураховуючи цифри, розділові знаки, проміжки між словами), що становить близько 24-х сторінок), дисертаційна робота, підготовлена в цій установі, має перебувати в приблизних межах від 156 до 216 сторінок.

Отже, робочий план дисертації на здобуття ступеня доктора філософії в зазначеній установі може виглядати таким чином (табл. 1).

Таблиця 1.

ПРИКЛАД
робочого плану
дисертації на здобуття освітньо-наукового ступеня
доктора філософії на тему
«Кримінальна відповідальність за N»

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	1-2 стор
ВСТУП	12 стор. ± 2 стор.
РОЗДІЛ 1. Загальні засади кримінальної відповідальності за злочин N	50 стор ± 5 стор.
1.1. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за N	≈ 15 стор.
1.2. Становлення та розвиток кримінальної відповідальності за N	≈ 15 стор.
1.3. Кримінальна відповідальність за N за законодавством зарубіжних держав	≈ 20 стор.
РОЗДІЛ 2. Склад злочину N	75 стор ± 5 стор.
2.1. Об'єктивні ознаки злочину	≈ 45 стор.
2.1.1. Об'єкт N	≈ 15 стор.
2.1.2. Об'єктивна сторона N	≈ 30 стор.
2.2. Суб'єктивні ознаки злочину	≈ 20 стор.
2.2.1. Суб'єкт N	≈ 10 стор.
2.2.2. Суб'єктивна сторона N	≈ 10 стор.
2.3. Обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за вчинення N	≈ 10 стор.

Продовження табл. 1.

РОЗДІЛ 3. Кваліфікація N та покарання за злочин	40 стор. ± 5 стор.
4.1. Кваліфікація N: підстави, принципи, розмежування із суміжними кримінальними правопорушеннями	≈ 20 стор.
4.2. Покарання за вчинення N	≈ 20 стор.
ВИСНОВКИ	10 стор. ± 2 стор.
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	необмежено
ДОДАТКИ	необмежено

Формулювання робочого плану дисертації з визначенням орієнтовних обсягів його розділів допомагає досліднику структурувати матеріал, орієнтує на широту або стислість його викладу та сприяє уникненню перевищення допустимого обсягу роботи, що в такому випадку вимагатиме витрат зайвого часу та зусиль для його скорочення. При цьому в процесі дослідження науковець може корегувати робочий план (змінювати назви розділів / підрозділів / пунктів / підпунктів, їх обсяг, скорочувати або доповнювати план новими структурними частинами).

Робочий план дисертації є обов'язковим документом, який готується разом із обґрунтуванням теми дисертації, підписується здобувачем та його науковим керівником і підлягає затвердженню вченою радою наукової установи.

Що стосується *структури наукової статті*, то у фахових виданнях України, відповідно до встановлених вимог, стаття повинна містити такі необхідні елементи:

- анотації та ключові слова;
- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми й на які спирається автор, із виділенням невирішених раніше частин загальної проблеми, яким і присвячується стаття;

- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з проведеного дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
- перелік використаних джерел.

У свою чергу, в зарубіжних виданнях можливо зустріти такі вимоги до структури наукових статей:

- резюме та ключові слова;
- вступ;
- мета;
- матеріали та методи;
- результати (для оригінальних статей) або огляд (для оглядових статей);
- дискусія;
- висновки;
- перелік використаних джерел.

При написанні наукової статті розробка робочого плану з окресленням умовних змістовних блоків та досліджуваних питань у рамках структури публікації не вимагається, але також буде доречною, особливо для дослідників-початківців.

ЧЕК-ЛИСТ

типових помилок щодо вибору теми, постановки мети, завдань та розробки плану дослідження

Як показує досвід, щодо вибору теми, постановки мети та завдань, а також розробки плану різного роду досліджень науковцями часто допускаються такі помилки:

- нечіткість, неконкретність теми дослідження;
- занадто широке або вузьке формулювання теми для конкретного виду наукової праці (для дисертації, статті тощо);
- відсутність постановки мети та (або) завдань на початку дослідження;

- нечіткість формулювання мети та завдань дослідження;
- невідповідність завдань меті дослідження, а також постановка завдань, які є більш широкими, ніж мета;
- нездійсненність (недосяжність) мети або завдань дослідження;
- формулювання мети та завдань через вказівки на процес дослідження, а не на кінцевий результат;
- написання роботи без робочого плану та без орієнтування на регламентовані обсяги того чи іншого виду дослідження.

**Тест для самоперевірки знань
щодо вибору теми та формулювання мети дослідження**

<https://forms.gle/Dbnt3WPzwYcCxNdb6>

§ 3

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ В ДИСЕРТАЦІЯХ ТА ІНШИХ НАУКОВИХ ПРАЦЯХ

*Краще вже зовсім не думати про знайдення
будь-яких істин, ніж робити це без будь-якого
способу.*

Рене Декарт

*Наукова гіпотеза завжди виходить за межі
фактів, що стали основою її побудови.*

Володимир Вернадський

Нормативне регулювання (щодо дисертаційних робіт)

● **п. 8 наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40:** у вступі подається загальна характеристика дисертації, а саме: ...методи дослідження (перераховуються використані наукові методи дослідження та змістовно відзначається, що саме досліджувалось кожним методом; обґрунтовується вибір методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та висновків)¹.

¹ Про затвердження Вимог до оформлення дисертації: наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text>

Методологія дослідження – це система методів наукового пізнання, які використовуються для вирішення завдань наукової роботи.

Метод – це спосіб дослідження певної проблеми за допомогою впорядкованої сукупності правил, принципів і прийомів вивчення явищ і закономірностей розвитку природи, суспільства й мислення.

Отже, за допомогою методів дослідження, що відповідають на запитання «як?», «в який спосіб?», науковець буде шукати й отримувати необхідний науковий результат. Правильно обрані методи забезпечують успішне проведення дослідження, обґрунтованість зроблених висновків та надійність досягнутого результату.

Наведення методології дослідження є обов'язковим у дисертаціях, а також грантових проектах. У наукових статтях вона може наводитися за вимогами журналу (наприклад, у виданнях, що індексуються в наукометричних базах «SCOPUS» та «Web of Science»). У тезах доповіді методи не зазначаються, оскільки це переобтяжує їх зміст. Разом із тим, навіть якщо у тексті наукової праці не описуються методи, це не означає, що вони не використовуються, адже їх обґрунтований вибір та застосування дослідником є невід'ємною частиною кожної розробки.

Наведення методології дослідження в роботі передбачає не просто перерахування методів, а конкретне стисле пояснення використання кожного з них для досягнення завдань наукової роботи. Це дає можливість рецензентам та іншим дослідникам впевнитися в тому, що наукові результати є переконливими та отриманими правильним і зрозумілим шляхом.

Усі застосовувані методи наукового дослідження мають використовуватися в єдності, взаємозв'язку та в сукупності.

Таблиця 1.

ЧЕК-ЛИСТ
опис методів дослідження в науковій праці:
визначення та приклади застосування

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
<p>▪ <i>Загальні (всезагальні) філософські методи</i> – це система принципів, прийомів, інструментів, що мають загальний, універсальний характер, є абстрактними, суворо не регламентованими, такими, що не піддаються формалізації й математизації та не замінюють спеціальних методів (методів окремих наук)</p>		
Діалектичний	Вчення про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення	<ul style="list-style-type: none"> • дозволив розглянути досліджувані явища в розвитку та взаємозв'язку, єдності та протиріччях; • за його допомогою з'ясовано передумови виникнення, становлення, розвитку та реалізації кримінальної юстиції; • дозволив обґрунтувати закономірний характер формування інституту прокуратури, а також виявити правові традиції, під впливом яких відбувався його розвиток;
Метафізичний	Вчення про граничні, надчуттєві й відокремлені принципи, прояви та засади буття, які не охоплюються причинно-наслідковими закономірностями	<ul style="list-style-type: none"> • дозволив описати феномен верховенства права в кримінальному провадженні; • дав можливість пояснити походження права людини на життя з точки зору теологічної теорії права;

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
<i>Аналітичний</i> (характерний насамперед для сучасної аналітичної філософії)	Метод наукового дослідження, заснований на застосуванні аналізу, який фокусується на розкладенні цілого на кілька частин або елементів для визначення причин, природи й наслідків явища	<ul style="list-style-type: none"> • дозволив провести системне дослідження феномена верховенства права в кримінальному провадженні з різних перспектив, що сприяло глибокому розумінню фундаментальних принципів, історичного розвитку та практичної реалізації панування права під час кримінальної процесуальної діяльності з одночасною ідентифікацією кращих практик та визначення тих ділянок цих практик, що потребують удосконалення
<i>Феноменологічний</i>	Філософсько-дослідницький метод, що зосереджується на вивченні суб'єктивного досвіду явищ, безпосередньо та інтуїтивно, з метою встановлення відмінностей та внесення ясності щодо природи феноменів свідомого життя	<ul style="list-style-type: none"> • дозволив установити та вивчити сфери суспільних відносин, в яких право не відповідає дійсним потребам або очікуванням людей, а так само зрозуміти, як право впливає на людей на особистісному й соціальному рівнях, здійснивши вихід за межі об'єктивних правових норм та інституцій і зосередившись на суб'єктивних переживаннях і значеннях, що надаються праву

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
<i>Герменев-тичний</i>	Інтерпретативний інструмент для вивчення текстів, що зосереджується на розумінні їх дійсного значення та змісту залежно від контексту, умов, цілей тощо, в яких створювався той чи інший документ (текст). Іншими словами, це техніка інтерпретації явищ, що мають текстуальний вираз	<ul style="list-style-type: none"> • дозволив визначити намір законодавчих органів, зрозуміти значення правових понять і доктрин, розтлумачити правовий текст у його належному контексті, з огляду на конкретні умови та цілі його створення; • допоміг з'ясувати призначення кримінально-правової норми L з огляду на обумовленість правовим режимом воєнного стану; • застосовувався при визначенні змісту позицій науковців із урахуванням їх належності до певних правничих шкіл
<p>▪ <i>Загальнонаукові методи</i> – засоби й прийоми (чи їх сукупність), які з тими чи іншими модифікаціями використовуються в усіх чи майже всіх науках з урахуванням особливостей конкретних об'єктів дослідження.</p> <p>Загальнонаукові методи поділяються на:</p> <p>а) методи емпіричного дослідження;</p> <p>б) методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження;</p> <p>в) методи теоретичного дослідження</p>		
<i>а) методи емпіричного дослідження</i>		
<i>Спостереження</i>	Цілеспрямований процес сприйняття реально існуючих об'єктів (якихось явищ, процесів, подій тощо)	<ul style="list-style-type: none"> • став у нагоді при вивченні криміногенної ситуації в районі щодо незаконного обігу наркотичних речовин

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
<i>Опис</i>	Фіксація (документування) у процесі спостереження та вивчення фактів, що мають юридичне значення, за допомогою певних засобів без втручання в розвиток досліджуваного явища, процесу, події	<ul style="list-style-type: none"> • надав можливість зафіксувати правову інформацію про факт, подію, явище X та соціальні (у т. ч. і правові) відносини
<i>Порівняння</i>	Установлення подібності або відмінності певних об'єктів	<ul style="list-style-type: none"> • було вжито при співставленні загальної та спеціальної кримінально-правових норм; при відмежуванні досліджуваного складу кримінального правопорушення від суміжних складів; • застосовувався в процесі порівняння конституційних та галузевих норм щодо юридичної відповідальності суддів
<i>Вимірювання</i>	Установлення числового співвідношення між властивостями об'єктів (нерідко за допомогою використання виміральної техніки, матеріальних знарядь в якості засобів вимірювання)	<ul style="list-style-type: none"> • був використаний під час оцінки правових знань учнів, студентів та пересічних громадян щодо явища колабораціонізму; • застосовувався при встановленні співвідношення між максимальним розміром санкції ст. 7 Кримінального кодексу України та розміром покарання, яке призначалося судами за цей злочин у середньому;

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
		<ul style="list-style-type: none"> • було вжито для вираховування кореляції між тривалістю досудового розслідування та розміром процесуальних витрат у кримінальному провадженні
<i>Експеримент</i>	Науковий дослід, при якому об'єкт або штучно відтворюється, або поміщається в штучні умови свого існування, та характеризується втручанням дослідника у стан досліджуваних об'єктів, активним впливом на предмет дослідження з боку різних приладів і експериментальних засобів	<ul style="list-style-type: none"> • було застосовано при розробці окремої методики почеркознавчого дослідження; • мав місце при оцінці запропонованих заходів запобігання злочинності в конкретному районі, перш ніж ці заходи будуть широко впроваджені на практиці
<i>б) методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження</i>		
<i>Формально-логічний</i>	Застосування логічних законів і правил для дослідження явищ та понять як внутрішньо узгодженої сукупності ознак	<ul style="list-style-type: none"> • застосовувався при здійсненні класифікації типових слідчих помилок; • було використано при формулюванні поняття А та з'ясуванні його сутнісних ознак; • за його допомогою вдалося з'ясувати й інтерпретувати зміст нормативно-правових актів, які регламентують предмет дослідження;

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
		<ul style="list-style-type: none"> • застосовувався при встановленні кореляції між явищами A і B шляхом їх визначення як цілого та його частини
<i>Аналіз</i>	Розчленування цілого на частини на основі певних ознак	<ul style="list-style-type: none"> • застосовувався при вивченні об'єктивних та суб'єктивних ознак складу досліджуваного кримінального правопорушення; • використовувався під час вивчення судових справ та дозволив виявити неоднакове застосування норми X на практиці внаслідок різних підходів до розуміння судами її ознак
<i>Синтез</i>	Об'єднання попередньо виділених елементів в єдине ціле на основі певних ознак	<ul style="list-style-type: none"> • за його допомогою визначено недоліки досліджуваної норми та наявні в ній прогалини
<i>Індукція</i>	Перехід від окремого до загального (на підставі виділення рис окремого предмета робиться висновок про належність таких рис класу предметів)	<ul style="list-style-type: none"> • став у нагоді при визначенні загальних наслідків порушення засад кримінального провадження на основі процесуальних наслідків порушення засад змагальності та диспозитивності
<i>Дедуція</i>	Перехід від загального до окремого (на підставі виділення рис класу предметів робиться висновок про належність таких рис окремого предмета)	<ul style="list-style-type: none"> • використовувався при виявленні колізії в кримінально-правовому регулюванні питання N;

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
		<ul style="list-style-type: none"> • використовувався для характеристики процесуальних етапів та дій, які формують особливий порядок кримінального провадження на підставі угод
<i>Аналогія</i>	На підставі виявлення схожості об'єктів за одними ознаками робиться висновок щодо їх схожості за іншими ознаками	<ul style="list-style-type: none"> • було вживано для визначення правил кваліфікації правопорушення X шляхом застосування сформульованих Верховним Судом правил кваліфікації правопорушення Y, що має подібні до правопорушення X ознаки
<i>Моделювання</i>	Вивчення властивостей певного об'єкта шляхом створення його моделі (уявної копії)	<ul style="list-style-type: none"> • застосовувався при виробленні пропозицій щодо доповнення Кримінального кодексу України ст. L; • був використаний для формування інноваційних правових конструкцій судового розгляду за відсутності обвинуваченого; • став у нагоді при розробці концепції вдосконалення інституту прокуратури в контексті європейських стандартів
<i>Класифікація</i>	Розподіл досліджуваних об'єктів і явищ за окремими групами, що відрізняються за певними ознаками (критеріями)	<ul style="list-style-type: none"> • застосовано при здійсненні поділу кримінальних правопорушень розділу N Особливої частини Кримінального кодексу України;

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
		<ul style="list-style-type: none"> • дозволив провести групування підстав дисциплінарної відповідальності адвоката за різними критеріями
<i>Систематизація</i>	Упорядкованість об'єктів, що має статус привілейованої системи класифікації, яка виділена самою природою (природна класифікація)	<ul style="list-style-type: none"> • використано для організації та структурування правових норм із метою забезпечення їх узгодженості, ясності та доступності сприйняттю пересічними громадянами або фахівцями, а також для зменшення правової невизначеності шляхом усунення прогалин і суперечностей в правовому регулюванні певних суспільних відносин
<i>Узагальнення</i>	Поширення спільних ознак групи об'єктів на всі об'єкти певної множини	<ul style="list-style-type: none"> • надав можливість по-слідовно звести одиничні факти взаємодії органів Державного бюро розслідувань із засобами масової інформації в єдине ціле інформаційної політики цих органів; • дозволив, базуючись на окремих проявах правозастосовної практики, сформулювати науково обґрунтовані висновки та надати практичні рекомендації щодо питання S

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
<i>Екстраполяція</i>	Поширення висновків, отриманих щодо однієї частини явища, на іншу його частину	<ul style="list-style-type: none"> • використано при перенесенні вироблених правозастосовною практикою критеріїв доброчесності суддів до системи оцінки доброчесності прокурорів
в) методи теоретичного дослідження		
<i>Ідеалізація</i>	мисленнєве конструювання об'єктів, які не можуть існувати в реальності	<ul style="list-style-type: none"> • вживано при створенні концепції безпечного для громадян середовища, вільного від злочинності; • дозволив розробити ідеальну теоретичну модель доброчесності суддів та визначити критерії її дотримання
<i>Абстрагування</i>	формування образу об'єкта шляхом мисленнєвого виокремлення певних ознак, зв'язків, з ігноруванням другорядних його властивостей	<ul style="list-style-type: none"> • став у нагоді при формуванні кримінологічного портрета злочинця; • використовувався з метою виокремлення із сукупності властивостей досліджуваного явища А тих, які мають процесуальну природу; • дозволив виокремити типові моделі поведінки суддів у соціальних межах

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
<i>Сходження від абстрактного до конкретного (конкретизація)</i>	Теоретичний системний метод наукового пізнання, що полягає в такому ході думки, що веде дослідника до всебічного відтворення предмета під час послідовного переходу від абстрактного до конкретного знання в процесі реконструкції розвитку об'єкта дослідження	<ul style="list-style-type: none"> • дозволив з'ясувати правове обґрунтування судового рішення, починаючи з установлення загальних правових принципів прийняття рішення та поступово переходячи до конкретних фактів і обставин кримінального провадження у справі особи_1; • дав можливість побудувати узагальнений портрет сучасного квартирного крадія, починаючи з розгляду властивостей і рис, притаманних усім правопорушникам корисливої спрямованості, та переходячи до фіксації особливостей, притаманних саме крадіям, що вчиняють крадіжки із проникненням у житло чи інше приміщення
<i>Прогнозування</i>	Передбачення майбутнього стану предмета чи явища на основі аналізу його минулого й сучасного	<ul style="list-style-type: none"> • використовувався при висуненні гіпотез щодо рівня корупції в країні в найближчі 5 років; • надав можливості передбачити шляхи розвитку національного законодавства про кримінальну відповідальність

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
Формалізація	Вивчення різноманітних об'єктів дослідження шляхом відображення їх змісту й структури у знаковій формі за допомогою різноманітних штучних мов	<ul style="list-style-type: none"> • дозволив створити юридичну модель правового регулювання певної ситуації (відносин) / кількісно-якісну модель певного виду правопорушень / злочинності в цілому за допомогою комбінації знаків, до якої слід ставитися як до самого предмета чи явища
<p>▪ Спеціально-наукові методи використовуються в окремих науках або в групах наук, які генетично пов'язані чи об'єднані спільністю об'єкта дослідження</p>		
Таблично-графічний	Систематизація та наочне представлення текстової та цифрової інформації за допомогою геометричних знаків, малюнків та інших символів	<ul style="list-style-type: none"> • виявився необхідним при співставленні ознак / показників досліджуваних явищ
Історичний	Виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей, суперечностей шляхом хронологічного вивчення виникнення, формування і розвитку процесів і подій	<ul style="list-style-type: none"> • використання методу дало можливість виділити основні етапи розвитку досліджуваного явища; • дозволив виокремити позитивний історичний досвід правового забезпечення організації та діяльності органів досудового розслідування з метою його використання в сучасній юридичній практиці

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
<i>Конкретно-соціологічні (анкетування, інтерв'ювання, вивчення документів, матеріалів судової практики, нормативно-правових актів, контент-аналіз тощо)</i>	Відбір та опрацювання необхідних даних про досліджуваний об'єкт	<ul style="list-style-type: none"> • виявився необхідним під час проведення опитування суддів, адвокатів, прокурорів та слідчих з питань А, В та С; • контент-аналіз застосовувався при вивченні повідомлень у ЗМІ та соціальних мережах щодо питання М; • дозволив дослідити соціальну обумовленість правових норм аналізованого інституту на підставі вивчення громадської думки
<i>Статистично-математичні</i>	Отримання кількісно-якісних показників об'єкта дослідження	<ul style="list-style-type: none"> • стали в нагоді при виявленні тенденцій до зниження насильницької злочинності в регіоні за останні 5 років; • використано для встановлення даних про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень проти власності та стан їх розкриття; • забезпечив обґрунтування теоретичних положень роботи щодо дисциплінарної відповідальності прокурорів статистичною інформацією

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
<i>Логіко-юридичний</i>	Забезпечує системне та цілісне розуміння правових явищ і норм шляхом їх вивчення у взаємозв'язку з іншими правовими інститутами, а також із соціально-економічними, політичними та іншими факторами	<ul style="list-style-type: none"> • використано під час дослідження повноти, послідовності й несуперечливості нормативного врегулювання організації та діяльності обласних прокуратур у системі різноманітних заходів запобігання злочинності; • за допомогою цього методу було доведено, що норма А Кримінального кодексу України є спеціальною стосовно норми В за ознакою об'єктивної сторони. Таке визначення норми А дозволило зосередити увагу на її ролі та функції в регулюванні відповідних суспільних відносин
<i>Формально-логічний</i>	Зосередження уваги на логічній обробці правових норм, внаслідок якої окремі правові положення трансформуються в загальні поняття, з яких, у свою чергу, виводяться певні логічні наслідки	<ul style="list-style-type: none"> • застосування цього методу дозволило виявити суперечності всередині правової норми А; • застосовувався для з'ясування типових слідчих помилок; • дозволив сформулювати зміст правової категорії О відповідно до її ознак

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
<i>Догматичний (формально-юридичний)</i>	Вивчення внутрішньої й зовнішньої форми та буквально-го значення державно-правових явищ шляхом «ізоляції» правової норми від інших правових явищ та зосередження лише на її внутрішній логіці та структурі	<ul style="list-style-type: none"> • було вживано при з'ясуванні змісту термінів, що містяться в законодавчих та підзаконних нормативних актах та застосовуються в правовій доктрині; • дав можливість виявити основоположні засади організації та функціонування судової влади в Україні
<i>Історико-правовий</i>	Звернення до генезису предмета дослідження, що передбачає вивчення виникнення, формування та розвитку правових явищ у хронологічній послідовності	<ul style="list-style-type: none"> • використовувався при дослідженні розвитку кримінальної відповідальності за досліджуване діяння; • був застосований під час аналізу генези правового регулювання інституту адвокатури в Україні; • дав можливість показати становлення й розвиток законодавства про вищі спеціалізовані суди
<i>Порівняльно-правовий</i>	Зіставлення однойменних правових явищ та понять у різних державах	<ul style="list-style-type: none"> • став у нагоді при зіставленні подібних норм у країнах різних правових систем; • використовувався під час порівняння кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення Р в Україні та інших державах

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
<i>Системно-структурний</i>	Вивчення об'єкта дослідження як цілісної впорядкованої сукупності елементів з точки зору його внутрішньої побудови та особливостей зв'язків і взаємозалежностей між його складовими	<ul style="list-style-type: none"> • використовувався при дослідженні елементів та ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 6 Кримінального кодексу України, та при визначенні місця відповідної норми в системі норм Особливої частини цього кодексу; • дав можливість виявити недоліки регламентації покарання у виді арешту в нормах Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України; • сприяв дослідженню кримінального процесуального права як структури (галузь права, підгалузь права, інститути права, субінститути права, кримінальні процесуальні норми)
<i>Структурно-функціональний</i>	Вивчення об'єкта дослідження як цілісної впорядкованої сукупності елементів з точки зору функціональної взаємодії його складових, тобто в діяльнісному аспекті	<ul style="list-style-type: none"> • за допомогою методу було визначено доцільність створення Національного антикорупційного бюро України в системі правоохоронних органів та встановлено його місце в їх системі з огляду на виконуваним функції;

Продовження табл. 1.

Метод	Зміст методу	Приклади опису в наукових працях
		<ul style="list-style-type: none"> • дав можливість визначити правовий статус голови суду на основі окремих напрямів його повноважень із організації роботи суду
<i>Картографічний</i>	Використання карт для наукового пізнання явищ	<ul style="list-style-type: none"> • застосовувався при визначенні кореляції між розташуванням об'єктів атомної енергетики та кількістю суїцидів у тому чи іншому регіоні
<i>Метод альтернатив</i>	Зіставлення протилежних одна одній наукових теорій, концепцій, гіпотез	<ul style="list-style-type: none"> • було вживано при співставленні наукових теорій щодо визначення поняття «об'єкт кримінального правопорушення»

**Тест для самоперевірки знань
щодо методів дослідження**

<https://forms.gle/zpxTNgR69GhJ8WbN6>

§ 4

БАЗА ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

*Знання, не породжені досвідом – матір'ю
всякої достовірності, марні й повні помилок.*

Леонардо да Вінчі

Джерело дослідження – інформаційні ресурси, які містять необхідні для проведення наукового пошуку відомості.

Норматив кількості джерел, що мають використовуватися в науковій роботі, не визначений. У кожному випадку їх кількість безпосередньо залежить від обраної теми, оскільки проведення якісного наукового дослідження вимагає звернення до всіх основних робіт попередників у цій предметній сфері, статистичних даних, матеріалів практики тощо. Разом із тим розробки нових тем здійснюються, як правило, в умовах обмеженості джерельної бази. Тому сама по собі нестача літератури чи інших даних не має стримувати дослідника від здійснення розробки певної теми.

Водночас практика показує, що кількість джерел для якісного дослідження перебуває в таких орієнтовних умовних межах:

- ✓ для дисертації доктора наук – 400-700 джерел;
- ✓ для дисертації доктора філософії – 200-300 джерел;
- ✓ для наукової статті – 10-15 джерел;
- ✓ для тез наукової доповіді – до 5 джерел (при цьому варто зауважити, що така форма наукової роботи взагалі не потребує обов'язкового використання джерел).

Невелика кількість джерел може свідчити про недостатнє охоплення наукових робіт попередників у сфері дослідження, неповний аналіз стану наукової розробленості питання та практики відповідних суспільних відносин. Занадто велика кількість праць може вказувати на поверховість їх аналізу, а також негативно позначатися на оригінальності наукових результатів.

При цьому джерела, що використовуються в науковій роботі, мають відповідати таким критеріям:

- *об'єктивність* – джерело повинно містити дані про об'єктивну реальність;
- *достовірність* – наведена в джерелі інформація має відповідати дійсності;
- *верифікованість* – джерело повинно бути таким, що підлягає перевірці, зокрема, містити вихідні дані про автора, назву, місце і рік видання, видавництво (за наявності);
- *актуальність* – викладена в джерелі інформація має бути незастарілою та придатною до використання в сучасних умовах;
- *прозорість та додержання вимог щодо конфіденційності* – джерело повинно бути доступним для ознайомлення та містити інформацію, яка може бути використана під час проведення дослідження й оприлюднення його результатів, без ризиків порушення встановлених обмежень;
- *академічна доброчесність* (щодо наукових джерел) – викладена в джерелі інформація не може бути результатом плагіату, фальсифікації, фабрикації та інших проявів порушення академічної доброчесності.

Етапи дослідження

Робота науковця з джерелами дослідження включає шість основних етапів:

I. Пошук джерел – передбачає виявлення і знаходження джерел. Цей етап включає такі дії дослідника:

1) визначення предмета пошуку та складання тезаурусу – набору ключових слів, які найбільш повно й точно відображають предмет дослідження. Тезаурус може бути складений на кількох мовах для пошуку серед вітчизняних і закордонних джерел інформації;

2) складання списку джерел відповідно до проблематики дослідження. При цьому науковцю стануть у нагоді різноманітні каталоги (законодавства, бібліотечних ресурсів), репозитарії та електронні сервіси, на кшталт, Google Академії¹. Також при складанні списку можливо спиратися на джерела, використані попередниками у проведенні їх досліджень;

3) отримання доступу до джерел шляхом їх замовлення в бібліотеці, знаходження у відкритому доступі в мережі Інтернет тощо, з подальшим копіюванням або збереженням їх текстів.

II. Первинне ознайомлення – передбачає поверховий і максимально швидкий перегляд знайдених джерел («пошукове читання»), їх побіжну оцінку на предмет значення для дослідження та відповідності визначеним вище критеріям, а також відсіювання тих, що не становлять інтересу для дослідника.

III. Систематизація – означає впорядкування дослідником відібраних джерел за певними ознаками, їх групування та розподіл для подальшого використання (наприклад, поміщення в окремі папки за розділами дисертації – «література до розділу 1» і т. д.).

IV. Аналіз змісту джерел – передбачає поглиблене читання, відбір і співставлення даних для їх подальшого використання в дослідженні. При цьому науковець може йти різними шляхами: послідовного читання зібраного матеріалу; вибіркового читання окремих змістовних частин; пошуку у тексті окремих точкових питань тощо.

V. Оцінка джерельної бази – означає визначення дослідником повноти й достатності зібраних джерел, а також

¹ Google Академія. URL: <https://scholar.google.com.ua/>.

необхідності в їх доповненні новими (що передбачає повернення до Етапу I);

VI. Оформлення списку використаних джерел – це кінцевий етап роботи з ними, що передбачає формування й оформлення в науковій роботі списку використаних у ній джерел відповідно до встановлених вимог.

Бази джерел правового дослідження складають:

- *теоретична база;*
- *нормативна база;*
- *емпірична база.*

❖ **Теоретична база дослідження** – це всі наукові джерела, які використовуються в роботі.

При вивченні теоретичної бази дослідження науковець:

- ознайомлюється з напрацюваннями попередників за темою наукової роботи (у т.ч. у суміжних галузях знань);
- визначає основне коло вчених, які досліджували цю тему, вивчає їх внесок у розробку проблеми;
- виокремлює найбільш значущі попередні дослідження й основні отримані внаслідок їх проведення наукові результати;
- виявляє проблемні та дискусійні питання, нерозв'язані проблеми, а також недостатньо розкриті напрями дослідження, що визначають перспективи власних наукових пошуків.

Рекомендації щодо використання наукових джерел у роботі

1. Джерельна база дослідження має бути максимально повною та всебічною. Слід урахувувати плюралізм думок вчених та не зосереджуватись на аналізі представників лише однієї наукової школи / течії.

2. Слід завжди посилатися на першоджерело (його переклад). Якщо його неможливо знайти, допустиме посилання на інше джерело, в якому воно було процитовано, із

зазначенням про це (при цьому використовується формулювання «цит. за:» і далі зазначається джерело, з якого взято посилання на інше джерело).

3. Інтернаціоналізація юридичної науки вимагає звернення не лише до робіт вітчизняних учених, а й закордонних дослідників. Тому якісна наукова робота потребує аналізу зарубіжної літератури, насамперед публікацій у рейтингових виданнях. В авторитетних періодичних виданнях ця вимога є усталеною.

3. За наявності публікації одних і тих же наукових результатів у кількох формах (наприклад, тези доповіді, наукова стаття, монографія; дисертація й автореферат дисертації) слід віддавати перевагу більш «крупній» формі.

4. За наявності кількох видань однієї наукової роботи (перевидання) доцільніше посилатися на таке, що вийшло останнім.

5. За можливості слід уникати прямого цитування наукових джерел із використанням лапок. Воно доречне, тільки коли треба точно відтворити думку автора. Окрім того, таке цитування знижує відсоток оригінальності (унікальності) тексту. Натомість рекомендується використовувати парфраз (тобто замінювати пряме цитування переказом).

6. Неетичними вважаються посилання на:

- публікації представників держави-агресора;
- праці авторів із сумнівною академічною, політичною або соціальною репутацією;
- джерела без вказівки на автора.

7. Небажаним (оскільки це може знизити цінність наукових результатів) є посилання на:

- студентські наукові праці;
- на роботи осіб без наукового ступеня (крім випадків, коли вони є практичними працівниками або в інший спосіб підтверджують свою фаховість із відповідних питань).

8. Недоречним є використання наукових робіт для посилання на очевидні речі, положення законодавства або загальнодоступні емпіричні матеріали.

❖ **Нормативну базу дослідження** можуть утворювати:

- міжнародні документи (конвенції, пакти, декларації, договори та ін.);
- нормативні акти України (закони та підзаконні акти (загальні, відомчі, місцеві та локальні));
- нормативні акти зарубіжних країн.

При посиланні на нормативні акти слід мати на увазі:

- нормативні акти та їх проекти не є об'єктами авторського права, а тому їх пряме цитування є можливим і не обмежується в обсязі, однак це зменшує ступінь оригінальності (унікальності) тексту при його перевірці спеціальними сервісами на схожість / подібність / тотожність із іншими текстами;
- надмірне цитування положень законодавства **вважається недоречним.**

❖ **Емпіричною базою** (основою) є фактичний матеріал дослідження, що являє собою достовірні та беззаперечні дані.

Матеріали, що можуть увійти до емпіричної бази:

- ✓ міжнародні нормативні акти, нормативно-правові акти України (закони та підзаконні акти) або зарубіжних країн – якщо вони досліджуються в значній кількості та регулюють однорідні питання (наприклад, норми кримінальних кодексів зарубіжних країн, що закріплюють подібні кримінальні правопорушення; акти органів місцевого самоврядування різних регіонів України або різних країн із одних і тих же питань тощо). У протилежному разі їх слід відносити не до емпіричної, а до нормативної бази дослідження;
- ✓ судова практика (рішення національних судів, зарубіжних судів, рішення Європейського Суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду та ін.);
- ✓ матеріали кримінальних проваджень;
- ✓ документи (підприємств, установ, організацій, службових осіб, які надають публічні послуги, фізичних осіб-підприємців);

- ✓ статистичні дані (органів державної влади, зокрема, судових і правоохоронних, та місцевого самоврядування, установ, організацій);
- ✓ рейтинги, узагальнення, аналітика;
- ✓ оцінки експертів;
- ✓ результати анкетування / інтерв'ювання (державних службовців фахівців, громадян);
- ✓ архівні матеріали;
- ✓ публікації у ЗМІ, соціальних мережах;
- ✓ матеріали особистого спостереження науковця;
- ✓ різноманітні об'єкти матеріального світу;
- ✓ інші матеріали (монографічне інтерв'ю, матеріали експерименту та ін.).

Загальні поради при зборі, обробці та аналізі емпіричної бази, а також висвітленні результатів, отриманих емпіричним шляхом.

1. Насамперед потрібно визначитися з тими матеріалами, збір та вивчення яких має увійти до емпіричної бази конкретного дослідження.

2. Перед збором емпіричного матеріалу потрібно визначитися з тими питаннями, які становлять інтерес для дослідника та стануть предметом аналізу.

3. Також доцільно попередньо визначити, якщо це можливо, обсяг емпіричної бази (наприклад, опитування 500 респондентів, вивчення 100 вироків та ін.). Емпірична база має бути достатнього обсягу, щоб забезпечити репрезентативність та достовірність отриманих результатів.

Репрезентативність – це властивість вибіркового масиву (відібраних для вивчення фактів) відтворювати характеристики та ознаки всієї сукупності. При правильній організації вибіркового дослідження отримуються достовірні дані, які цілком придатні для використання.

Отже, найважливіше завдання при проведенні вибіркового дослідження правових явищ – це визначення

репрезентативного обсягу одиниць обстеження з генеральної сукупності під час вибіркового спостереження з тим, щоб так звана похибка репрезентативності була якомога меншою. Для полегшення досить громіздких розрахунків похибки вибіркового спостереження існують спеціальні таблиці, розроблені у правовій статистиці.

Таблиця 1.

**Похибка вибірки
при конкретному числі спостережень**

Питома вага спостережень конкретної ознаки, %	Число спостережень / похибка репрезентативності									
	100	200	300	400	500	600	700	800	900	1 000
95	4,4	3,1	2,8	2,5	1,9	1,8	1,6	1,5	1,4	1,4
90	6,0	4,3	3,5	3,0	2,7	2,5	2,3	2,1	2,0	1,9
85	7,2	5,1	4,1	3,6	3,2	2,9	2,7	2,5	2,4	2,3
80	8,0	5,7	4,6	4,0	3,6	3,3	3,0	2,8	2,7	2,5
75	8,7	6,2	5,0	4,3	3,9	3,5	3,3	3,1	2,9	2,7
70	9,2	6,5	5,3	4,6	4,1	3,7	3,5	3,2	3,1	2,9
65	9,6	6,8	5,5	4,8	4,3	3,9	3,6	3,4	3,2	3,0
60	9,9	7,0	5,6	4,9	4,4	4,0	3,7	3,5	3,3	3,1
55	10,0	7,1	5,7	5,0	4,5	4,1	3,8	3,5	3,3	3,1
50	10,0	7,1	5,8	5,0	4,5	4,1	3,8	3,5	3,3	3,2

Ця таблиця демонструє величину похибки при конкретному числі спостережень. Наприклад, припустимо, що на основі обстеження 200 осіб, яких засуджено за тяжкі насильницькі злочини, було встановлено, що 65 % із них вчинили злочини в стані алкогольного сп'яніння. Дослідника цікавить, наскільки достовірним є цей результат, тобто в яких межах коливається таке значення в усій генеральній сукупності?

За даними табл. 1 визначаємо, що на перетинанні горизонтального рядка з числом 65 із вертикальною графою

з числом 200 перебуває число 6,8. Це означає, що частка засуджених, що вчинили тяжкі насильницькі злочини в стані сп'яніння, може коливатися в межах від 58,2 % до 71,8 % ($65\% \pm 6,8\%$).

На підставі даних, які наведені в табл. 1, видно, що чим більше одиниць попадає до вибіркової сукупності, тим меншою буде можлива похибка вибірки (репрезентативності). У конкретно-правових дослідженнях, як правило, вважається допустимою гранична похибка вибірки (похибка репрезентативності) в межах 3-5 %.

При практичному застосуванні розрахунків дослідник завжди стикається з тим, що виникає необхідність у знанні даних про питому вагу тієї чи іншої ознаки в генеральній сукупності. Як правило, на практиці для визначення обсягу вибірки вдаються до даних попередніх досліджень або проводять так звані пробні обстеження й на їх основі визначають орієнтовні розміри питомої ваги ознаки.

Таблиця 2.

**Обсяг вибіркової сукупності
при заданій похибці репрезентативності**

Питома вага показника в %	Величина похибки репрезентативності в %					
	1	2	3	4	5	10
10	3 600	900	400	230	150	37
20	6 400	1 600	710	400	260	65
40	9 600	2 400	1 070	600	390	97
45	9 900	2 500	1 100	620	400	100
55	9 900	2 500	1 100	620	400	100
65	9 100	2 300	1 010	570	370	92
70	8 400	2 100	930	530	340	85
80	6 400	1 600	710	400	260	65

Наведемо приклад визначення чисельності вибірки на основі табл. 2. Припустимо, що величина досліджуваного показника дорівнює 40 % (наприклад, частка тяжких злочинів в області, про яку можна дізнатися зі статистики), а похибка репрезентативності, яку дослідник вважає допустимою при цьому дослідженні, не повинна перевищувати 4 %.

За табл. 2 визначаємо, що мінімальний обсяг вибіркової сукупності повинен скласти 600. Отже, щоб вибіркове дослідження було репрезентативним за наявних вихідних даних, необхідно обстежити щонайменше 600 осіб засуджених.

4. Полегшує роботу при зборі та обробці емпіричної бази застосування сучасних сервісів. Наприклад, проводити опитування допоможе використання онлайн-сервісів *Google Forms* або *Mentimeter*. Здійснювати аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації, аналізувати застосування кримінального законодавства, створювати власні візуалізації та набори даних дозволяє представлений у відкритому доступі на аналітичній платформі *CrimeDataLab* інтерактивний довідник «Протидія злочинності в Україні: інфографіка», розроблений професором М. В. Карчевським¹. Для обробки матеріалів судової практики стане в нагоді створена у програмі *Microsoft-EXCEL* узагальнююча таблиця.

5. У тексті роботи необхідно висвітлювати зібрані емпіричним шляхом результати дослідження, а також наводити конкретні приклади з вивчених емпіричних матеріалів на обґрунтування сформульованих теоретичних висновків. При цьому при використанні матеріалів правозастосовної практики слід виділяти та зазначати лише основну інформацію, скорочуючи зайвий та такий, що обтяжує сприйняття, текст.

6. Доречним у науковій праці буде наведення візуалізації результатів аналізу емпіричних даних (анкети

¹ Карчевський М. Протидія злочинності в Україні: інфографіка (2013-2024): інтерактивний довідник. *CrimeDataLab*. 2024.

URL: <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/>

з результатами опитування, узагальнюючі таблиці, графіки, схеми, таблиці та ін.). Окремі елементи візуалізації можна подати в тексті роботи, водночас якщо таких елементів багато, доцільніше їх розмістити в додатках до дисертації або монографії.

7. Для підтвердження достовірності результатів, отриманих на підставі емпіричних даних, наукова робота має містити пояснення щодо їх джерел, методів, засобів та періоду їх одержання й обробки. Крупні форми наукових праць (дисертації, монографії) можуть містити додатки з узагальненням емпіричних даних.

Корисні матеріали при формуванні емпіричної бази¹

Матеріал	Посилання	QR
<i>Шаблон супровідного листа для проведення опитування</i>	http://surl.li/trtce	
<i>Зразок анкети для опитування громадян</i>	http://surl.li/rnlrs	
<i>Зразок анкети для опитування працівників правоохоронних органів</i>	http://surl.li/rnlqs	

¹ *Примітка.* Наводяться матеріали із проекту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії РФ в Україні», розроблюваного за підтримки Національного фонду досліджень України (виконавці: В. С. Батиргареева (керівник проекту), Н. В. Нетеса, Д. П. Євтеєва, А. М. Бабенко, М. В. Карчевський, А. В. Лапкін, К. А. Новікова, Д. О. Куковинець (реєстраційний номер: 2022.01/0060; термін виконання: III квартал 2023 р. – IV квартал 2024 р.). Детальніше про проект: <http://surl.li/uaaf>

Матеріал	Посилання	QR
<i>Зразок анкети для опитування суддів</i>	http://surl.li/rnlos	
<i>Зразок спеціалізованого запитальника для вивчення вироків суду</i>	http://surl.li/rnlno	
<i>Зразок таблиці для узагальнення судової практики</i>	http://surl.li/hvgita	
<i>Зразок узагальнюючої таблиці та інфографіки за результатами опитування громадян</i>	http://surl.li/reiuw	

**Тест для самоперевірки знань
щодо бази джерел дослідження**

<https://forms.gle/VBaDz8aQdgY9mGAy7>

§ 5

СТИЛЬ НАПИСАННЯ НАУКОВИХ ПРАЦЬ¹

*Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля.*

Максим Рильський

Наукові праці пишуться в **науковому стилі мовлення**, який покликаний забезпечувати донесення до читача, пояснення та розкриття результатів наукових досліджень. Його характерними ознаками, зокрема, є:

- ✓ абстрагованість й узагальненість;
- ✓ логічність;
- ✓ точність, чіткість;
- ✓ наявність аргументації при викладі думок;
- ✓ використання спеціальної термінології;
- ✓ структурованість тексту.

Науковий стиль має такі **різновиди**, як:

- **академічний (або, власне науковий)** – використовується з метою представлення нових результатів або відкриттів для підготовленої наукової спільноти;
- **науково-популярний (науково-публіцистичний)** – покликаний забезпечити доступність наукових результатів для широких верств населення, а тому має ознаки спрощення, відмови від спеціальної термінології, використання

¹ *Примітка.* Матеріал параграфа також проілюстрований у пам'ятці «Написання наукових праць в академічному підстилі наукового стилю»: <http://surl.li/efhkgb>

художніх та/або публіцистичних засобів і прийомів задля підвищення інтересу до науки;

- **науково-навчальний** – спрямований на втілення наукових результатів у різноманітних навчальних матеріалах: підручниках, посібниках, конспектах тощо, що передбачає їх адаптацію та структурування для потреб освітнього процесу;

- **науково-інформаційний** – забезпечує точне донесення певної наукової інформації до визначеного споживача, зокрема, у формах анотації, наукового звіту, інструкції, рецензії тощо.

Дисертації, монографії, наукові статті, інші види наукових робіт пишуться в академічному підстилі наукового стилю. Водночас слід відмітити, що сучасною світовою тенденцією є публікація наукових статей у журналах із високим імпакт-фактором у науково-популярному стилі. Це дозволяє полегшити їх сприйняття як фахівцями, так і більш широким колом читачів, а також популяризувати свої ідеї. Разом із тим переходу науковця на такий підстиль має передувати освоєння ним академічного підстилю та формування індивідуального наукового почерку.

Науковій праці, написаній в академічному підстилі, мають бути притаманні:

- ✓ обов'язкові елементи (зокрема, у наукових статтях це: постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, мета, методи та матеріали, виклад основного матеріалу, висновки та перспективи подальших розробок);

- ✓ обґрунтовані результати дослідження, які мають наукову новизну;

- ✓ грамотна та багата на синоніми мова;

- ✓ структурованість, тобто наявність певних блоків / підрозділів / підзаголовків / параграфів, а також виділення ключових фрагментів;

- ✓ логічна побудова, наявність смислових зв'язок та переходів, доречних мовних кліше.

Таблиця 1.

**Приклади мовних кліше, які доречно
використовувати в науковій праці**

<i>При окресленні актуальності теми роботи:</i>	<p>Проблема А:</p> <ul style="list-style-type: none"> • є надзвичайно актуальною; • є недостатньо вивченою; • викликає чимало дискусій; • не була предметом спеціального дослідження; • потребує в наш час особливої уваги; • не набула остаточного розв'язання
<i>При формулюванні мети</i>	<p>Метою дослідження є:</p> <ul style="list-style-type: none"> • установити зв'язок...; • визначити поняття ...; • виявити закономірності розвитку явища ...; • здійснити класифікацію об'єктів...; • сформулювати пропозиції...; • змодельювати концепцію, теорію, узагальнений соціальний портрет правопорушника...
<i>При цитуванні положень нормативних актів</i>	<ul style="list-style-type: none"> • відповідно до приписів постанови ...; • згідно з положеннями Закону України «...»; • як зазначено в указі...; • наказом Генерального прокурора врегульовано ...
<i>При наведенні інших думок</i>	<ul style="list-style-type: none"> • на переконання А. / на думку А.; • як зазначає / зауважує / указує Б. ...; • викликає інтерес підхід Н. ...; • небезпідставним є судження К. щодо...; • у досліджуваному питанні М. дотримується позиції, згідно з якою..., однак П. виражає протилежну думку, а саме...
<i>При викладі кількох аргументів в обґрунтуванні позиції</i>	<ul style="list-style-type: none"> • по-перше, ...; по-друге, ...; по-третє...; • насамперед...; також ...; водночас...; разом із тим...; насамкінець ... • найперше, ...; крім того, ...; далі, ...; крім вищезазначеного, ...; нарешті, ...¹

¹ Примітка. Зазначена конструкція, зокрема, широко використовується в публікаціях представників наукової школи проф. М. І. Бажанова.

Продовження табл. 1.

<i>При послідовному викладі зв'язаних думок</i>	<ul style="list-style-type: none"> • з одного боку...; з другого боку...; з іншого боку...; • як уже було зазначено вище...; • у зв'язку з цим...; • характеризуючи явище А, слід детальніше приділити увагу ...; • якщо ..., то це означає ...
<i>При формулюванні особистої позиції</i>	<ul style="list-style-type: none"> • вбачається / уявляється / видається ...; • на наш погляд / на нашу думку / на наше переконання...; • вважаємо доречним ...
<i>При формулюванні висновків</i>	<ul style="list-style-type: none"> • отже, із вищезазначеного дослідження випливає... ; • на підставі цього можна дійти висновку про...; • з огляду на наведене можливо стверджувати, що...; • таким чином, підбиваючи підсумок, ...

При написанні наукової праці в академічному підстилі до- речно додержуватися таких порад.

1. Академічний підстиль наукового стилю письма передба- чає **використання термінів та не включає розмовні слова.**

2. Слід додержуватися **об'єктивного, нейтрального, по- міркованого та безособового характеру викладення думок, уникаючи емоційності.**

3. У науковій роботі **варто уникати займенників «я», «він»/«вона».**

Якщо йдеться про власну позицію автора, використовую- ться форми «*вважаємо*», «*на наше переконання*», «*вбача- ється доцільним*», «*уявляється обґрунтованими*» тощо. При цьому використання форм множини характерне як для на- укових праць, написаних у співавторстві, так і для дисерта- ційних робіт, що вказують на позицію автора та його науко- вого керівника/консультанта.

Якщо викладається позиція інших дослідників, варто зазначати їх ініціали та прізвище («на думку А. М. Клим- чука...», «О. П. Караванська вважає, що...»), прагнучи до

індивідуалізації особи та уникаючи безпідставного знеособлення (наприклад, такого як: «на думку деяких учених...», «окремі дослідники вважають...» тощо).

4. Наукова праця має бути написана з дотриманням **етичних принципів щодо критики**. Зокрема, **критичні зауваження необхідно подавати в коректній формі, уникаючи маніпуляцій**. Негативними прикладами у цьому контексті є:

- неправий А. Т. Тимчук у визначенні ...;
- позиція Ю. В. Співаченко щодо розуміння явища **N** не витримує жодної критики;
- безглуздо виглядає думка В. Ф. Мільченка щодо...;
- В. Р. Призьбін висловив нісенітницю, коли виділив у понятті **A** ознаку...;
- глибоко помиляється С. П. Потоцький...

Не варто удаватися й до іншої крайності – ідеалізувати позицію колеги або навіть безпосередньо того чи іншого науковця. Наприклад:

- абсолютно права І. П. Чумаченко;
- єдино правильна позиція щодо питання була висловлена А. В. Сидорук;
- лише думка В. К. Мацарика має право на існування;
- беззаперечним є висновок / думка/ позиція Д. І. Томащенко.

5. Власний стиль наукового письма дослідника формується поступово на основі:

- прочитаної ним наукової літератури;
- традицій наукової школи;
- комунікації з колегами;
- критичного аналізу власних праць та саморефлексії.

**Тест для самоперевірки знань
щодо написання наукових текстів**

<https://forms.gle/HS236hGS3Bkxz6Yr6>

§ 6

ФОРМУЛЮВАННЯ ВИСНОВКІВ І НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ДИСЕРТАЦІЯХ ТА ІНШИХ НАУКОВИХ ПРАЦЯХ¹

Прогрес науки визначається працями її вчених і цінністю їх відкриттів.

Луї Пастер

*Ні, ви против науки не ідьте!
Без науки, без струменту, без опиту,
куди не повернися, нічого не зробиш.*

Іван Карпенко-Карий, «Сто тисяч»

Нормативне регулювання

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII:

● **п. 22: науковий результат** – нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації (ст. 1);

● **п. 30: результатом прикладних наукових досліджень** є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів,

¹ *Примітка.* Матеріал параграфа також частково проілюстрований у пам'ятці «Формулювання наукових результатів у дисертаціях та інших наукових працях із права»: <http://surl.li/bzsuno>

систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань;

• **п. 33:** *результатом фундаментальних наукових досліджень* є гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розвитку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40 (щодо дисертаційних робіт):

• **п. 7:** у вступі подається загальна характеристика дисертації, а саме: ... наукова новизна отриманих результатів (аргументовано, коротко та чітко представляються основні наукові положення, які виносяться на захист, із зазначенням відмінності одержаних результатів від відомих раніше);

• **п. 10:** у висновках викладаються найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації, вказуються наукові проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження, а також можливі напрями продовження досліджень за тематикою дисертації¹.

Висновок – це остаточна думка про що-небудь, логічний підсумок, зроблений на основі спостережень, міркувань або розгляду певних фактів².

Результат – це:

- остаточний, кінцевий підсумок якого-небудь заняття, діяльності, розвитку і т. ін.;
- наслідок якої-небудь дії, якогось явища;

¹ Про затвердження Вимог до оформлення дисертації: наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text>.

² Висновок. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник* (1970-1980). URL: <https://sum.in.ua/s/vysnovok>.

- показник чого-небудь;
- здобуток¹.

Правильне формулювання висновків і наукових результатів як їх квінтесенції у будь-яких розробках, у т. ч. й дисертаційних роботах, є одним із важливих критеріїв якості дослідження.

Наукові висновки та результати мають відповідати таким вимогам:

- актуальність – вони мають бути затребуваними наукою і практикою, містити розв’язання певної важливої проблеми;
- наукова новизна – вони відрізняються від попередніх варіантів розв’язання проблеми та відображають особистий внесок автора у її вирішення;
- достовірність – висновки й наукові результати є правдивими, об’єктивними, точними та отриманими з дотриманням правил академічної доброчесності;
- значущість – вони здатні реально вплинути на розвиток науки та/або бути придатними до практичного використання.

Поради при формулюванні висновків і наукових результатів у науковій праці:

- ✓ слід використовувати короткі та стислі формулювання, уникаючи незначних деталей;
- ✓ варто зосередитися на авторських здобутках, підкреслити той приріст знання, який досяг дослідник, оминаючи при цьому посилань на думки інших науковців, на законодавство та ін.;
- ✓ висновки та наукові результати мають співвідноситися із темою, метою та завданням дослідження, перебувати переважно в їх межах, а також впливати із тексту самої роботи;

¹ Результат. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник* (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/rezuljtat>.

- ✓ у сформульованих висновках та наукових результатах мають описуватися знайдені відповіді на поставлені запитання, а не процес їх пошуку;
- ✓ висновки та наукові результати мають бути достатньо вагомими, змістовними та конкретними.

Типові помилки при формулюванні висновків і наукових результатів

При написанні висновків та окресленні наукових результатів дослідники часто припускаються *таких помилок*:

- ▶ надмірний вихід висновків та наукових результатів за межі дослідження;
- ▶ невідповідність сформульованих висновків та наукових результатів поставленим у роботі меті та завданням;
- ▶ опис процесу дослідження та отримання наукової новизни замість її змістовного вираження;
- ▶ узагальнене формулювання висновків та наукових результатів без конкретизації їх змісту;
- ▶ безсистемне перерахування у висновках здобутків минулих досліджень;
- ▶ необґрунтоване дублювання у висновках великих фрагментів основного тексту;
- ▶ надмірне або необґрунтоване запозичення результатів інших галузей знань;
- ▶ надмірне ускладнення формулювань новизни через використання спеціальної термінології / іншомовних слів;
- ▶ формулювання новизни дослідження в дуже вузьких територіальних, часових межах та ін.;
- ▶ штучне дроблення результатів наукового дослідження;
- ▶ віднесення до категорії «вперше» формулювання поняття, яке вже було визначено в нормативних актах або іншими дослідниками;
- ▶ наведення суперечливих положень або наукової дискусії;
- ▶ наукоподібність результатів.

Градація наукових результатів

Що стосується дисертаційних робіт, їх специфікою є вимога не лише написання висновків як самостійного структурного елемента роботи, а й виокремлення у вступі роботи наукових результатів, здобутих під час дослідження, за певною градацією та в певній формі.

Наукові результати у вступі до дисертаційної праці традиційно розподіляються за категоріями:

- ❖ «*уперше*»;
- ❖ «*удосконалено*»;
- ❖ «*набуло подальшого розвитку*».

Стосовно інших форм наукової продукції (монографій, статей та ін.), використання таких категорій при висвітленні новизни є можливим, але не обов'язковим.

Водночас таке викладення напрацьованих здобутків дозволяє авторові презентувати своє дослідження та створити в читачів (науковців, практиків та інших зацікавлених осіб) уявлення про його суть, дає їм підстави робити первинні висновки щодо цінності роботи, а також можливості подальшого її використання, зокрема й упровадження в практичну площину. Це зумовлює надзвичайно важливе значення форми відображення наукових результатів та велику увагу, яку належить приділяти їх висвітленню.

Науковий результат «*уперше*» містить положення, які раніше не були сформульовані в науці та є принципово новими.

Науковий результат «*удосконалено*» містить менший ступінь наукової новизни, ніж такий, що отриманий вперше. Він розширює, доповнює чи оновлює вже відомі положення, тому при його формулюванні необхідно чітко зазначити відповідні «удосконалення» попередніх наукових результатів.

Науковий результат «*набуло подальшого розвитку*» є найменш науково новим. У ньому мають конкретизуватися або уточнюватися попередні напрацювання й тому він

має передбачати вказівку на те, що саме та в який спосіб було розвинуто автором.

Останні два види результатів відбивають лише деяке прирощення знання в певних аспектах предмета дослідження, який раніше уже був підданий вивченню в науці.

Щодо кількості тих чи інших положень наукової новизни формальних вимог немає, однак практикою вироблено такі оптимальні показники:

- ✓ «уперше»: для дисертацій доктора філософії – 4-6 положень; для докторських дисертацій – 7-13 пунктів;
- ✓ «удосконалено»: для дисертацій доктора філософії – 3-5 пунктів; для докторських дисертацій – 5-7 тез;
- ✓ «набуло подальшого розвитку»: для дисертацій доктора філософії – 2-4 положення; для докторських дисертацій – 4-6 пунктів.

У кожному конкретному випадку кількість пунктів наукової новизни та їх співвідношення між собою зумовлюються поставленими завданнями та отриманими науковими результатами, а тому можуть варіюватися. Водночас у наукову новизну варто виносити лише основні, найбільш доконані та ємні результати, які послідовно й системно розкривають наукову цінність роботи. Переобтяження наукової новизни численними, дріб'язковими, не пов'язаними одне з одною тезами не найкращим чином презентує здобутки автора, адже в них губляться більш вагомі результати дослідження. Отже, в будь-якому разі при формулюванні наукової новизни слід керуватися якісним, а не кількісним критерієм.

Мовні конструкції, які доречно використовувати при формулюванні наукових результатів

● **При описі таких наукових результатів, що отримані *вперше***, слід використовувати безособові дієслова доконаного виду (які відповідають на запитання «що зроблено?»), зокрема:

- :: *визначено* (поняття / ознаки тощо);

- :: виявлено / з'ясовано / встановлено (тенденції / закономірності, етапи та ін.);
 - :: сформульовано (критерії / поняття / правила / пропозиції / гіпотезу / стандарт тощо);
 - :: здійснено / проведено (класифікацію, типологію, узагальнення та ін.);
 - :: запропоновано (внести зміни до законодавства тощо);
 - :: доведено / обґрунтовано / аргументовано (позицію / ідею / думку / зв'язок та ін.);
 - :: розкрито (ознаки, механізм, спосіб тощо);
 - :: висловлено думку про (походження, розвиток, трансформацію явища / процесу, зв'язок із іншим явищем / процесом);
 - :: змодельовано / підготовлено (концепцію, теорію, соціальний портрет тощо);
 - :: сконструйовано (кількісно-якісну модель явища тощо).
- **При формулюванні таких наукових результатів, що є вдосконаленими або набули подальшого розвитку, можуть бути використані іменники, зокрема:**
- ∴ положення / уявлення щодо...;
 - ∴ судження про...;
 - ∴ механізм...;
 - ∴ критерії...;
 - ∴ ознаки.../ властивості ...;
 - ∴ модель / система / план...;
 - ∴ наукове знання про...;
 - ∴ теорія / концепція...;
 - ∴ класифікація / типологія / систематизація...;
 - ∴ визначення поняття...

Таблиця 1.

ЧЕК-ЛИСТ
як не слід відображати наукові результати

№	Некоректне формулювання	Коментар
1	<ul style="list-style-type: none"> • продемонстровано.../ закцентовано увагу.../ наголошено на... / констатовано... 	<p><i>вказані дієслова не відображають наукового внеску автора</i></p>
2	<ul style="list-style-type: none"> • з'ясовано зміни в законодавстві щодо питання А; • направлено запити до органів влади щодо... 	<p><i>положення не містять нового наукового знання</i></p>
3	<ul style="list-style-type: none"> • вивчено матеріали 500 кримінальних проваджень / здійснено опитування 1000 респондентів щодо питань ... 	<p><i>положення не містить нового наукового знання (відображено процес дослідження, а не науковий результат)</i></p>
4	<ul style="list-style-type: none"> • доведено, що Конституція має вищу юридичну силу, ніж Кримінальний процесуальний кодекс України; • встановлено, що незаконне виготовлення наркотичних засобів може відбуватися як із метою збуту, так і без мети збуту; • з'ясовано, що ратифікована Верховною Радою України Конвенція «N» є джерелом права; • обґрунтовано, що перелік прав і свобод людини і громадянина, закріплених Конституцією України, не є вичерпним; • встановлено, що норма за ст. 364 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за зловживання службовими повноваженнями, є загальною щодо низки інших норм Кримінального кодексу України, в яких встановлено 	<p><i>положення не містять нового наукового знання, оскільки є загальновідомими, самоочевидними або такими, що передбачені чи впливають із нормативних актів</i></p>

Продовження табл. 1.

№	Некоректне формулювання	Коментар
	відповідальність за спеціальні види зловживання повноваженнями (ст. 132, ст. 145, ч. 2 ст. 149, ст. 154, ст. 173, ч. 2 ст. 191 та ін.)	
5	<ul style="list-style-type: none"> • уперше визначено поняття корупції як феномена, що 	<i>оскільки зазначений термін уже визначений у законодавстві, віднесення цього результату до категорії «вперше» є недоречним</i>
6	<ul style="list-style-type: none"> • уперше визначено ознаки поняття S; • розроблено шляхи вирішення колізії процесуальних інститутів A та M 	<i>результати неконкретизовані. Необхідно навести такі ознаки / шляхи, а також розкрити їх зміст, щоб продемонструвати авторський внесок у приріст наукового знання</i>
7	<p>1) уперше з'ясовані фактори соціальної обумовленості кримінального правопорушення F (соціально-економічні, нормативно-правові та кримінологічні);</p> <p>2) уперше встановлено, що до соціально-економічних факторів соціальної обумовленості кримінального правопорушення F належать ...</p>	<i>виокремлення зазначених положень у самостійні наукові результати в межах одного дослідження утворює штучне дроблення єдиного за змістом наукового результату</i>
8	<ul style="list-style-type: none"> • встановлено, що сьогодні перед Україною постало завдання вжити заходів для ... 	<i>загальна фраза, яка не містить нового наукового знання</i>
9	<ul style="list-style-type: none"> • встановлено, що поняття A до цього часу не має визначеності у розумінні його сутності та основних ознак 	<i>немає приросту наукового знання</i>

Продовження табл. 1.

№	Некоректне формулювання	Коментар
10	<ul style="list-style-type: none"> досліджено / вивчено / проаналізовано (питання / чинники / поняття / явище / ознаки / процес / систему / модель...) 	<p><i>описано процес, а не результат. Але можливо, наприклад, так: на підставі дослідження (аналізу) ознак поняття А сформульовано його визначення як...</i></p>
11	<ul style="list-style-type: none"> виявлені особливості жертви правопорушень у сфері А; класифіковано поняття В; виявлені ключові проблеми правового регулювання явища С 	<p><i>некоректним є наведення узагальнених формулювань результатів без конкретизації їх змісту. Натомість можливо, наприклад, так: виявлені особливості жертви правопорушень у сфері S, а саме: вік (25-35 років), стать (переважно чоловіки), професія (переважно робітничі спеціальності) та ін.</i></p>
12	<ul style="list-style-type: none"> доведена необхідність застосування комплексного підходу при дослідженні питань X та Y; визначено методологію дослідження 	<p><i>положення стосуються методології дослідження та не мають самостійної наукової цінності</i></p>
13	<ul style="list-style-type: none"> здійснена оцінка стану наукової розробки проблеми А; установлено, що основною проблемою при вивченні М є фактор L 	<p><i>положення не мають самостійної наукової цінності</i></p>
14	<ul style="list-style-type: none"> запропоновано закріпити на законодавчому рівні перелік питань, необхідних для правильної кваліфікації злочину за ст. N Кримінального кодексу України 	<p><i>недоречність та нездійсненність пропозиції</i></p>
15	<ul style="list-style-type: none"> набула подальшого розвитку законодавча регламентація інституту співучасті у кримінальному правопорушенні...; 	<p><i>нездійсненність наукового результату (науковець не є суб'єктом законодавчого процесу)</i></p>

Продовження табл. 1.

№	Некоректне формулювання	Коментар
	<ul style="list-style-type: none"> удосконалено перелік обставин, які пом'якшують покарання (ст. 66 Кримінального кодексу України) 	
16	<ul style="list-style-type: none"> удосконалено судову практику щодо застосування ст. 1 Кримінального процесуального кодексу України 	<i>нездійсненність наукового результату (науковець не є суб'єктом удосконалення судової практики)</i>
17	<ul style="list-style-type: none"> установлені міжнародні стандарти... 	<i>нездійсненність наукового результату (міжнародні стандарти встановлює не науковець, а міжнародне співтовариство). Але можливо, наприклад, так: виокремлені міжнародні стандарти...</i>
18	<ul style="list-style-type: none"> запроваджено наукову течію / науковий напрям / наукову школу 	<i>перебільшення внеску автора</i>
19	<ul style="list-style-type: none"> висловлено революційну думку / фундаментальну ідею... 	<i>перебільшення значення наукового результату, отриманого автором</i>
20	<ul style="list-style-type: none"> зроблена спроба (визначити / встановити ознаки / класифікувати поняття ...) 	<i>необґрунтоване заниження значущості власного наукового здобутку</i>

**Тест для самоперевірки знань
щодо формулювання наукових результатів**

<https://forms.gle/BW61JSdRsYHmbf9c8>

§ 7

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ІНШИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

*Недостатньо тільки отримати знання;
їх треба застосувати...*

Йоганн Вольфганг фон Гете

*...наукову працю не можна оцінювати
лише з погляду на її прикладне значення.*

*Дослідження повинні проводитися заради
краси науки, але завжди залишається ймо-
вірність того, що наукове відкриття дасть
людству користь подібно до відкриття радію.*

Марія Склодовська-Кюрі

Нормативне регулювання (щодо дисертаційних робіт)

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40:

● **п. 8:** за наявності у вступі можуть також вказуватися: ... практичне значення отриманих результатів – надаються відомості про використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх практичного використання;

● **п. 10:** у висновках викладаються найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації, вказуються наукові

проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження, а також можливі напрями продовження досліджень за тематикою дисертації.

За наявності практичного значення отриманих результатів надаються відомості про використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх використання. У разі, якщо результати досліджень впроваджено, відомості подаються із зазначенням найменувань організацій, в яких здійснено впровадження. У цьому випадку додатки можуть містити копії відповідних документів¹.

Сфери впровадження наукових результатів та форми їх впровадження

На сьогодні прослідковується тенденція щодо посилення прикладного значення правничих досліджень та поступового відходу від суто теоретичних розробок. Основними сферами, в яких зазвичай впроваджуються результати правничих досліджень, є:

➤ **нормотворча** – пов'язана зі створенням нових чи внесенням змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів;

➤ **правозастосовна** – стосується владної діяльності уповноважених органів та посадових осіб щодо втілення правових приписів у суспільні відносини;

➤ **науково-дослідна** – охоплює інтелектуальну творчу діяльність із проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, спрямованих на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування;

➤ **навчально-методична** – пов'язана з підвищенням кваліфікації, професійної майстерності педагогічних працівників, а також створенням або вдосконаленням навчальних програм, курсів, дисциплін та ін.;

¹ Про затвердження Вимог до оформлення дисертації: наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text> .

➤ **правопросвітницька** – стосується підвищення правової освіти та культури громадян, їх обізнаності щодо правових явищ.

При описі практичного значення одержаних або передбачуваних наукових результатів потрібно зазначити ті форми впровадження, в яких вони втілені або можуть бути втілені в подальшому. Можливі приклади таких форм та опису практичного значення результатів роботи наводяться в табл. 1.

Таблиця 1.

**Опис практичного значення результатів наукової роботи
(на прикладі результатів досліджень
у науках кримінально-правового циклу)**

Сфера	Приклади форм впровадження наукових результатів	Приклади опису практичного значення результатів у тексті роботи (одержані результати втілені / можуть бути використані...)
<i>Нормотворчість</i>	<ul style="list-style-type: none"> • проєкт нормативно-правового акта (розроблений із «нуля» нормативно-правовий акт / пропозиції щодо внесення змін або доповнень до чинного нормативно-правового акта); • типова антикорупційна програма для підприємства / установи / організації 	<ul style="list-style-type: none"> •...при розробці нового нормативно-правового акта...; •...при розробці пропозицій щодо змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів...; •...при розробці антикорупційних програм на підприємствах / в установах / організаціях
<i>Правозастосування</i>	<ul style="list-style-type: none"> • рекомендації; • аналітичні довідки з пропозиціями щодо підвищення ефективності діяльності право- 	<ul style="list-style-type: none"> •...при застосуванні норми за ст. А нормативного акта В ...; •...при вирішенні проблем кваліфікації діянь,

Продовження табл. 1.

Сфера	Приклади форм впровадження наукових результатів	Приклади опису практичного значення результатів у тексті роботи (одержані результати втілені / можуть бути використані...)
	<p>охоронних органів, органів державної влади і місцевого самоврядування;</p> <ul style="list-style-type: none"> • науково-практичні коментарі; • науково-практичні посібники 	<p>що підпадають під ознаки складу кримінального правопорушення за ст. Н Кримінального кодексу України, та при розмежуванні його із суміжними складами;</p> <ul style="list-style-type: none"> •...у практиці судових та правоохоронних органів
<i>Науково-дослідна сфера</i>	<ul style="list-style-type: none"> • гіпотеза; • новий метод пізнання; • виявлена закономірність; • концепція; • стратегія; • теорія 	<ul style="list-style-type: none"> •...для подальшої розробки теоретичних і прикладних проблем...; •...при розробці стратегії розвитку галузі...; •...при розробці концепції середовища, вільного від кримінально протиправних проявів
<i>Навчально-методичний процес</i>	<ul style="list-style-type: none"> • підручники; • навчальні посібники; • навчально-методичні посібники 	<ul style="list-style-type: none"> • ...при підготовці підручників, навчальних посібників із дисципліни А; •...при викладанні дисципліни А
<i>Правопросвітницька сфера</i>	<ul style="list-style-type: none"> • пам'ятки для громадян щодо зменшення їх віктимізації від кримінальних / адміністративних правопорушень або уникнення фонових для злочинності явищ; 	<ul style="list-style-type: none"> •...при розробці пам'яток для громадян – як уберегтися від окремих кримінально протиправних діянь, а також при доведенні до відома населення цих пам'яток;

Продовження табл. 1.

Сфера	Приклади форм впровадження наукових результатів	Приклади опису практичного значення результатів у тексті роботи (одержані результати втілені / можуть бути використані...)
	<ul style="list-style-type: none"> • просвітницькі лекції / зустрічі з громадянами (наприклад, при проведенні просвітницьких заходів у закладах освіти щодо забезпечення дітей від вживання наркотичних речовин); • тренінги / майстер-класи для працівників судових і правоохоронних органів 	<ul style="list-style-type: none"> •...для підвищення рівня правової обізнаності громадян; •...при підвищенні кваліфікації працівників судових та правоохоронних органів

**Тест для самоперевірки знань
щодо практичного значення результатів наукових праць**

<https://forms.gle/W52qe99kovZs8zdJA>

§ 8

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У НАУКОВІЙ РОБОТІ

Плагіатори завжди підозрюють, що в них щось вкрали.

Семюел Тейлор Колрідж

Усі мої найкращі думки були вкрадені древніми.

Ральф Уолдо Емерсон

Нормативне регулювання¹

Академічна доброчесність – це:

- сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень

¹ *Примітка.* Станом на 06.06.2024 р. у Верховній Раді України прийнято за основу законопроект «Про академічну доброчесність» (проект Закону України від 08.01.2024 № 10392. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43481>). У цьому законопроекті проголошено базові цінності та визначено основні принципи і правила академічної доброчесності, правові та організаційні механізми її формування та забезпечення, основні ознаки і види порушень академічної доброчесності та відповідальності за такі порушення. Цей акт має стати основним джерелом у регулюванні відносин академічної доброчесності. Передбачається, що прийнятий Закон набере чинності через шість місяців з дня його офіційного опублікування. При цьому зворотної сили його положення не матимуть.

(ч. 1 ст. 42 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII; п. 1¹ ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII);

• сукупність цінностей, принципів і заснованих на них правил, якими мають керуватися суб'єкти академічної діяльності під час провадження такої діяльності (п. 2 ч. 1 ст. 1 проекту Закону України «Про академічну доброчесність»). При цьому академічна діяльність включає, зокрема, наукову, науково-педагогічну, педагогічну, викладацьку діяльність; навчальну діяльність здобувачів освіти; діяльність, пов'язану зі створенням, рецензуванням, науковим редагуванням академічних творів; діяльність, пов'язану із присудженням наукових ступенів і ступенів освіти, присвоєнням вчених звань та ін. (ст. 2 вказаного законопроекту).

Конкретні види порушень академічної доброчесності та заходи реагування на їх вчинення наразі регламентуються в Законі України «Про освіту», а з набуттям чинності Закону України «Про академічну доброчесність» вони регламентуватимуться вже його нормами.

Власне, порушеннями академічної доброчесності, які можуть бути допущені саме при написанні наукових праць, відповідно до ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту», вважаються:

- ▶ академічний плагіат;
- ▶ самоплагіат;
- ▶ фабрикацію;
- ▶ фальсифікацію;
- ▶ обман, формами якого є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування.

Разом із тим у законопроекті «Про академічну доброчесність» (ст. 18) до порушень, які можуть бути допущені саме при написанні наукових праць, можливо віднести:

- ▲ відчуження авторства;
- ▲ академічний плагіат;
- ▲ приписування авторства;

- ▲ самоплагіат;
- ▲ фабрикація;
- ▲ фальсифікація;
- ▲ схилання до порушення академічної доброчесності.

Види порушень академічної доброчесності при написанні наукових праць та їх характеристика

⋮ **Академічний плагіат** – це:

- оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства (ч. 4 ст. 42 *Закону України «Про освіту»*).

- оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншою особою (іншими особами) як результатів власної академічної діяльності, та/або відтворення (частково або повністю) оприлюднених (опублікованих) раніше творів (навчальних робіт) інших авторів без посилання на відповідний твір (навчальну роботу) та/або його (її) автора (за наявності інформації про автора/авторів). Академічним плагіатом також є оприлюднення як результатів власної академічної діяльності текстів та/або результатів, сформованих (згенерованих) комп'ютерною програмою в автоматичному режимі, якщо цей факт не зазначено в академічному творі чи супровідних матеріалах до нього (ч. 1 ст. 24 *проекту Закону України «Про академічну доброчесність»*).

Плагіатом вважається:

- відтворення в тексті наукової роботи – без змін, із незначними змінами або в перекладі тексту іншого автора (інших авторів), обсягом від речення і більше, без посилання на автора (авторів) відтвореного тексту;

- відтворення в тексті наукової роботи повністю або частково тексту іншого автора (інших авторів) через його

перефразування чи довільний переказ без посилання на автора (авторів) відтвореного тексту;

– відтворення в тексті наукової роботи наведених в іншому джерелі цитат із третіх джерел без вказування, за яким саме безпосереднім джерелом наведена цитата;

– відтворення в тексті наукової роботи наведеної в іншому джерелі науково-технічної інформації (крім загальновідомої) без вказування на те, з якого джерела взята ця інформація;

– відтворення в тексті наукової роботи оприлюднених творів мистецтва без зазначення авторства цих творів мистецтва¹;

– оприлюднення як результатів власної академічної діяльності текстів та/або результатів, сформованих (згенерованих) комп'ютерною програмою в автоматичному режимі, якщо цей факт не зазначено в академічному творі чи супровідних матеріалах до нього (зазначене діяння, передбачене ч. 1 ст. 24 проекту Закону України «Про академічну доброчесність», вважатиметься порушенням із набранням чинності відповідного Закону).

Ступінь оригінальності (унікальності) тексту нормативно не визначений. Разом із тим відповідні конкретні показники установлюються закладом вищої освіти / науковою установою у внутрішніх положеннях, що регламентують процедуру перевірки текстів на їх схожість / тотожність / подібність із іншими текстами.

Плагіатом НЕ є:

◇ відтворення в тексті наукової роботи загальновідомої інформації без вказування джерела, в якому вона була опублікована. Загальновідомі знання – знання, які є в енциклопедіях, підручниках та інших подібних джерелах. Також до

¹ Про Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо): лист МОН України від 15.08.2018 р. № 1/11-868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8681729-18#Text>

загальновідомих зараховують знання, наведені в багатьох (5-ти та більше) джерелах. Але те, що є загальновідомим для представників однієї науки чи професії, може не бути таким для представників інших наук і професій;

◇ помилки цитування. Найбільш типовими помилками цитування є:

- відсутність лапок при використанні текстових фрагментів, що запозичені з інших джерел, за наявності коректного посилання на це джерело;
- посилання на інше джерело, ніж те, з якого взято цитату;
- неправильне оформлення посилання, що ускладнює пошук джерела.

⚠ **Самоплагіат** – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів (ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту»; ч. 1 ст. 26 проекту Закону України «Про академічну доброчесність»).

Самоплагіатом вважається:

- дуплікація публікацій – публікація однієї і тієї ж наукової роботи (цілком або з несуттєвими змінами) в декількох виданнях, а також повторна публікація (цілком або з несуттєвими змінами) раніше оприлюднених статей, монографій, інших наукових робіт, як нових наукових робіт;
- дублювання наукових результатів – публікація одних і тих же наукових результатів у різних статтях, монографіях, інших наукових працях як нових результатів, які публікуються вперше;
- подання у звітах з виконання наукових проектів результатів, що містилися у попередніх роботах, як отриманих при виконанні відповідного проекту;
- агрегування чи доповнення даних – суміщення старих і нових даних без їх чіткої ідентифікації з відповідними посиланнями на попередні публікації;

– дезагрегування даних – публікація частини раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію;

– повторний аналіз раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію цих даних та раніше виконаного їх аналізу¹.

Самоплагіатом НЕ є:

◇ повторне оприлюднення раніше опублікованих текстових фрагментів, які не є науковими результатами: опису стану предметної області, відомих методик досліджень та відомих результатів досліджень інших авторів без посилання на попередню публікацію;

◇ використання в дисертації фрагментів раніше оприлюднених наукових робіт здобувача (оскільки за встановленими вимогами результати дисертації мають бути викладені в опублікованих наукових працях здобувача²). Разом із тим у дисертації має бути зазначено, де саме кожний з основних результатів був опублікований;

◇ публікація наукових статей за результатами доповідей на наукових конференціях та інших заходах, які передбачали попереднє видання збірників тез або матеріалів цих заходів (це варіанти однієї й тієї ж публікації, які не претендують на те, що кожний із них містить окремі наукові результати). Водночас варто надавати відповідну інформацію у тексті статті у формі посилання на попередню публікацію, якщо це можливо, або у формі повідомлення в тексті, що стаття підготовлена за матеріалами доповіді на відповідному заході

¹ Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти: лист МОН України від 23.10.2018 р. № 1/9-650.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#n13>

² Про затвердження Вимог до оформлення дисертації: наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text> ;

Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук: наказ Міністерства освіти і науки України від 23.09.2019 р. № 1220.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-19#Text>

із зазначенням його назви та інших даних, що дають можливість його ідентифікувати;

◇ відтворення наукових результатів автора у публікаціях, які не є науковими (у соціальних мережах, ЗМІ, навчальних та науково-популярних виданнях тощо);

◇ відсутність посилань на інформацію з наукових результатів автора в ненаукових джерелах, зокрема, в соціальних мережах, ЗМІ, навчальних та науково-популярних виданнях;

◇ перевидання (стереотипні чи перероблені та/або доповнені) монографій, підручників, навчальних посібників, інших творів, що містять результати наукової, освітньої або творчої діяльності, в яких наведено інформацію про перевидання та/або посилання на перше видання;

◇ обмежене використання в нових монографіях, підручниках, навчальних посібниках фрагментів раніше опублікованих робіт автора, якщо у новій роботі наведено відповідну інформацію, а обсяг дублювання узгоджений з видавцем та замовниками видання¹.

Слід мати на увазі, що наявність посилання на попередню публікацію наукового результату повністю знімає питання про можливу наявність самоплагіату. Відповідно до проекту Закону України «Про академічну доброчесність» при повторному оприлюдненні наукових результатів автор має у довільній формі зазначити, що відповідні наукові результати не є новими (ч. 1 ст. 26).

⚠️ **Фабрикація** – це:

- вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях (ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту»);

- вигадкування суб'єктом академічної діяльності даних чи фактів про результати власної академічної діяльності

¹ Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти: лист МОН України від 23.10.2018 р. № 1/9-650. Там само. П. 2.23

(ч. 1 ст. 27 проекту Закону України «Про академічну доброчесність»).

Приклади фабрикації при підготовці наукових праць:

– наведення дослідником неправдивої інформації щодо власних наукових праць (наприклад, зазначення посилань на неіснуючі праці автора в його реальних публікаціях, подання інформації з вказівкою на неіснуючі публікації як на фактично опубліковані у звітних документах, грантових заявках та ін.; неправдива вказівка дослідником у звітній документації на індексацію видання, в якому опубліковано статтю, у міжнародній наукометричній базі);

– імітація наявності емпіричної бази дослідження (наприклад, вигадкування статистичних даних, рейтингів, оцінок експертів, вигадкування самого факту проведення опитування; удавання проведення дослідження судової практики);

– вигадкування найменувань джерел, посилання на які наводяться в дослідженні;

– вигадкування неіснуючих даних, нібито взятих із інших джерел;

– приписування іншим дослідникам наукових результатів, думок, публікацій, яких вони не продукували¹;

– опублікування наукової роботи, яка лише формально відповідає вимогам наукової публікації, однак змістовно такою не є (наприклад, не містить новизни).

⋮ **Фальсифікація** – це:

● свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень (ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту»);

¹ Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упоряд.: Бахрушин В., Ніколаєв Є. Проект сприяння академічній доброчесності SAIUP. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/recomendatsii.pdf> (п. 3.1).

- свідомо зміна чи модифікація наявних даних, що призводить до створення завідомо неправдивої інформації щодо результатів академічної діяльності (ч. 1 ст. 28 проекту Закону України «Про академічну доброчесність»).

Приклади фальсифікації при підготовці наукових праць:

- умисне спотворення результатів проведеного емпіричного дослідження (наприклад, результатів опитування / аналізу судової практики тощо у вигідний для дослідника бік);
- зміна даних, запозичених із інших джерел (наукових результатів, статистики та ін.);
- зміна вихідних даних наукових робіт дослідника (наприклад, надання неправдивої інформації у звітних документах чи публікаціях щодо форми опублікованої роботи шляхом надання науковій роботі одного виду характеристик роботи іншого виду (видання тез за статтю, статті за параграф у монографії), або зміна року, назви журналу тощо;
- модифікація вихідних даних джерел, посилання на які наводяться в дослідженні;
- наведення недостовірної інформації про апробацію результатів досліджень¹.

⋮⋮⋮ **Обман** – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування (ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту»).

Приклади обману при підготовці наукових праць:

- включення до співавторів наукових публікацій осіб, що не зробили реального наукового внеску при їх підготовці, або невключення до співавторів дослідників, що зробили такий внесок;
- подання як результатів власної роботи наукових праць, виконаних іншими особами (на замовлення або за їх згодою);

¹ Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. Там само.

– надання відгуків / рецензій на наукові праці без проведення їх належної експертизи¹.

⋮⋮⋮ **Відчуження авторства** – передача автором створеного ним на замовлення або без такого замовлення, платно чи безоплатно академічного твору (його частини) іншій особі з метою подальшого оприлюднення такого академічного твору (його частини) із зазначенням як автора особи, яка не є його/її автором (ч. 1 ст. 23 проекту Закону України «Про академічну доброчесність»).

⋮⋮⋮ **Приписування авторства** – оприлюднення твору, автором якого поряд з іншим автором (іншими авторами) зазначена особа, яка не брала участі у його створенні (ч. 1 ст. 25 проекту Закону України «Про академічну доброчесність»).

⋮⋮⋮ **Схиляння до порушення академічної доброчесності** – протиправний вплив у формі прохання, умовляння, доручення (вказівки), погрози, примушування, тиску чи в іншій формі спонукання особи до порушення нею академічної доброчесності (ч. 1 ст. 33 проекту Закону України «Про академічну доброчесність»).

Заходи реагування на порушення академічної доброчесності. Академічна відповідальність.

:: **Заходи за Законом України «Про освіту».**

Згідно з ч. 5 ст. 42 Закону України «Про освіту» за порушення академічної доброчесності *педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти* можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

► відмова у присудженні ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєнні вченого звання;

¹ Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. Там само.

► позбавлення присудженого ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєного вченого звання;

► відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;

► позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади (ч. 5 ст. 42 Закону України «Про освіту»).

Відповідно до ч. 5 ст. 42 Закону України «Про освіту» за порушення академічної доброчесності **здобувачі освіти** можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

► повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);

► повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;

► відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);

► позбавлення академічної стипендії;

► позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.

:: Заходи за проектом Закону України «Про академічну доброчесність».

У ст. 19 проекту Закону України «Про академічну доброчесність» визначено, що заходами реагування на порушення академічної доброчесності є:

1) виховні заходи;

2) притягнення до академічної та/або дисциплінарної відповідальності;

3) реагування на порушення академічної доброчесності при проведенні конкурсів;

4) інституційні заходи реагування.

До особи, яка порушила академічну доброчесність, може бути застосовано одну або декілька санкцій – визначених цим Законом, спеціальними законами у сфері освіти і науки

та/або внутрішніми актами закладу освіти, наукової установи заходів впливу на фізичну особу, яка вчинила порушення академічної доброчесності (ч. 1 ст. 22).

Зокрема, санкціями, що можуть бути застосовані до педагогічного, науково-педагогічного, наукового працівника закладу освіти, наукової установи, вченого за порушення академічної доброчесності, є: 1) заходи в межах притягнення до академічної відповідальності; 2) заходи в межах притягнення до дисциплінарної відповідальності (догана або звільнення).

У свою чергу, санкціями, що можуть бути застосовані до здобувача освіти за порушення академічної доброчесності, є виховні заходи реагування на порушення академічної доброчесності (відвідування тематичних занять, усне або письмове попередження, повторне виконання завдання або інші виховні заходи, визначені внутрішніми актами закладу) та заходи в межах притягнення до академічної відповідальності.

Академічна відповідальність у законопроекті визначена як особливий захід забезпечення академічної доброчесності, що полягає у застосуванні до особи, яка вчинила порушення академічної доброчесності, санкції (санкцій), визначеної (визначених) цим Законом та/або внутрішніми актами закладу освіти, наукової установи (ч. 1 ст. 21).

Зокрема, заходами в межах притягнення до академічної відповідальності, що можуть бути застосовані до педагогічного, науково-педагогічного, наукового працівника закладу освіти, наукової установи, вченого за порушення академічної доброчесності, є такі (ч. 2 ст. 22 законопроекту):

❖ виключення зі складу вченої ради, інших колегіальних органів управління закладів освіти, наукових установ з позбавленням права бути членом відповідного органу на певний строк;

❖ виключення зі складу спеціалізованої вченої ради та/або позбавлення права брати участь в роботі спеціалізованої вченої ради (спеціалізованих вчених рад) на певний

строк; позбавлення права брати участь у конкурсах щодо отримання грантів, участі в програмах академічній мобільності на певний строк;

- ❖ позбавлення права бути науковим керівником (консультантом) здобувачів вищої освіти (здобувачів ступеня доктора наук) на певний строк;

- ❖ позбавлення права участі в атестації здобувачів вищої освіти на певний строк;

- ❖ позбавлення права бути керівником та/або відповідальним виконавцем наукових досліджень та/або наукових проектів на певний строк;

- ❖ заборона претендувати на присвоєння педагогічного (вченого) звання на певний строк;

- ❖ виключення зі складу редакційної колегії наукового видання, заснованого закладом вищої освіти, науковою установою з позбавленням права бути членом редакційної колегії (редакційних колегій) на певний строк;

- ❖ відрахування здобувачів наукового ступеня;

- ❖ позбавлення ступеня вищої освіти та відповідної кваліфікації (кваліфікацій);

- ❖ позбавлення наукового ступеня;

- ❖ позбавлення вченого звання;

- ❖ позбавлення педагогічного звання;

- ❖ позбавлення кваліфікаційної категорії;

- ❖ позбавлення нагород, відзнак, почесних звань, які присуджені (присвоєні) закладом освіти, науковою установою.

У свою чергу, заходами в межах притягнення до академічної відповідальності, що можуть бути застосовані до здобувача вищої освіти за порушення академічної доброчесності, є такі (ч. 4 ст. 22 законопроекту):

- повторне проходження (виконання) відповідного освітнього компонента освітньої програми;

- повторне проходження оцінювання (включаючи підсумкове оцінювання або атестацію);

- позбавлення права брати участь у конкурсах щодо отримання стипендій, грантів, участі в програмах академічній мобільності на певний строк;
- відрахування з числа осіб, які здобувають освіту за державним чи регіональним замовленням;
- позбавлення на певний строк пільг з оплати навчання та/або інших пільг, наданих закладом освіти, науковою установою; позбавлення академічної стипендії на строк до одного навчального року;
- виключення зі складу вченої ради з позбавленням права бути членом вченої ради на певний строк;
- відрахування здобувачів вищої освіти (крім осіб з особливими освітніми потребами).

**Тест для самоперевірки знань
із питань академічної доброчесності**

<https://forms.gle/JctDMoEx9nP6oLaBA>

КОРИСНІ РЕСУРСИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ НАУКОВИХ РОБІТ

Люди перестають думати, коли перестають читати.

Дені Дідро

Складним і кружним шляхом розвивається наукова істина, і далеко не весь науковий світогляд служить їй виразом.

Володимир Вернадський

● **Нормативне регулювання наукової діяльності**

Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах): постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>.

Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії: постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text>.

Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів: постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2021 р. № 1197. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-2021-%D0%BF#Text>.

Про затвердження Вимог до оформлення дисертації: наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text>.

Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук: наказ Міністерства освіти і науки України від 23.09.2019 р. № 1220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-19#Text>.

● **Ресурси з термінології та законодавчої техніки**

Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text%20t>.

Термінологія законодавства: Верховна Рада України. Офіційний веб-портал парламенту України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term>.

Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах: розпорядження Голови Верховної Ради України від 08 лютого 2021 р. № 19. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19/21-%D1%80%D0%B3#n1019>.

Теплюк М. О., Гурківська А. І., Крижанівський В. П. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки: методичні рекомендації / 5-те вид., виправ. та допов. Київ: ФОП Москаленко О. М., 2018. 62 с. URL: <http://surl.li/gxncf>.

● **Ресурси для емпіричної бази дослідження**

Статистичний щорічник України Державної служби статистики України. URL:

https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm.

Статистика Офісу Генерального прокурора.

URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.

Єдиний державний реєстр судових рішень.

URL: <https://reestr.court.gov.ua/>.

База правових позицій Верховного Суду.

URL: <https://lpd.court.gov.ua/login>.

Рішення щодо України, винесені Європейським Судом з прав людини. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rishennyua-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini>.

База даних HUDOC (доступ до практики Європейського суду з прав людини). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}).

Карчевський М. Протидія злочинності в Україні: інфографіка (2013–2024): інтерактивний довідник. *CrimeDataLab*. 2024. URL: <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/>.

Google forms.

URL: https://www.google.com/intl/uk_ua/forms/about/.

Mentimeter. URL: <https://www.mentimeter.com/>.

● **Словники**

Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk/mode/2up?view=theater>.

Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/>.

● **Підручники, посібники, методичні матеріали**

Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2018. 432 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/pidr_filos_2018.pdf.

Кремень Г. В., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник. Київ: Книга, 2005. 528 с. URL: <https://kafedrafil.files.wordpress.com/2012/09/kremen.pdf>.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень: підручник. Харків: Право, 2019. 368 с.

URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf.

Жеребкін В. Є. Логіка: Підручник. 9-те вид., стер. Київ: Знання, КОО, 2006. 255 с.

URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zherebkin_V/Lohika.pdf?

Логіка: підручник / О. М. Юркевич, С. В. Качурова, О. П. Невельська-Гордеева та ін.; за заг. ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2022. 220 с. URL:

https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/pidr_logika_2021.pdf.

Конверський А. Є. Логіка: підручник. 2-ге вид., виправлене. Київ: Київський університет, 2017. 391 с. URL:

https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Logiya.-Konverskiy.pdf

Хоменко І. В. Логіка: теорія та практика: Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 400 с. URL:

<http://surl.li/ymjuuz>

Методичні матеріали щодо мовних особливостей написання наукових статей в Україні та за її межами / уклад.: Т. В. Крашеніннікова. Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2021. 39 с. URL: <http://surl.li/cbevkc>.

Основи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. Т. В. Гончарук. Тернопіль, 2014. 272 с. URL: <http://surl.li/tjhn>.

• Ресурси з питань академічної доброчесності

Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, ст. 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. URL: № 1556-VII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

Про академічну доброчесність: проект Закону України від 08.01.2024 р. № 10392. URL:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43481>.

До питання уникнення проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності: аналітична записка МОН України від 20.05.2020 р. URL:

https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/73710/.

Про Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо): лист МОН України від 15.08.2018 р. № 1/11-868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8681729-18#Text>.

Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти: лист МОН України від 23.10.2018 р. № 1/9-650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#n13>.

Етичний кодекс ученого України. Схвалений постановою Загальних зборів НАН України від 15.04.2009 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09#Text>.

Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упоряд.: Бахрушин В., Ніколаєв Є. Проект сприяння академічній доброчесності SAIUP. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/recomendatsii.pdf>.

Ніколаєв Є. Українські матеріали та ресурси із академічної доброчесності. URL: <https://www.skeptic.in.ua/integrity/#more-547>.

Академічна доброчесність. Інформаційний бюлетень. Вип. 1-29. URL: <https://www.skeptic.in.ua/bulletin/>.

Кудінов І. О. Основи наукового цитування. URL: <http://surl.li/fghunc>

ПРО АВТОРІВ ПОСІБНИКА

Євтеєва Дарина Петрівна – кандидат юридичних наук (спеціальність 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»), старший дослідник. Заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, гарант освітньо-наукової програми «Право» з підготовки здобувачів наукового ступеня доктора філософії. Призер конкурсу наукових видань імені Святого Володимира (2017), лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2017); стипендіат державної іменної стипендії найкращим молодим вченим для увічнення подій Революції Гідності та вшанування подвигу Героїв України – Героїв Небесної Сотні (2021); переможець конкурсу на здобуття Премії імені академіка Миколи Панова (2023). Має понад 100 наукових праць. E-mail: evteeva.dar@gmail.com.

Батургареєва Владислава Станіславівна – доктор юридичних наук (спеціальність 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»), професор, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України. Стипендіат Кабінету Міністрів України для молодих учених (2003-2005), лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2011). Член Науково-консультативної ради при Голові Верховної Ради України та Наукової ради МВС України. Опублікувала понад 320 наукових робіт. E-mail: officemanager@apynu.rol.net.ua.

Лапкін Андрій Васильович – доктор юридичних наук (спеціальність 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»), доцент. Доцент кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, гарант освітньо-професійної програми університету «Правоохоронна діяльність» за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Переможець конкурсів наукових видань імені Святого Володимира (2017, 2021), стипендіат Кабінету Міністрів України для молодих учених (2020-2022), член Науково-консультативної ради при Голові Верховної Ради України. Стейкхолдер освітньо-наукової програми «Право» з підготовки здобувачів наукового ступеня доктора філософії Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України. У своєму доробку має понад 250 наукових праць. E-mail: an.lapkin@gmail.com.

Навчальне видання

Д. П. ЄВТЄЄВА, В. С. БАТИРГАРЕЄВА, А. В. ЛАПКІН

**ФОРМУЛА ЯКІСНОГО
ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Навчальний посібник

Комп'ютерна верстка: Є. В. Онишко

Підписано до друку 12.09.24. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Minion Pro. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 6,88. Зам. № 24-19.

Видання і друк ТОВ «Майдан»
61002, Харків, вул. Чернишевська, 59
E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.